МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА (ПРОЄКТ)

на тему: **«МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ»**

Здобувача вищої освіти II рівня, II курсу, групи ФМУП-22-1,
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітня програма «Управління публічними фінансами»

_____ Киричука Вадима Володимировича
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник _____ Скрипник Галина Олексіївна, к.е.н., доцент
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Керівник освітньо-професійної програми _____ Гордей Оксана Дмитрівна, д.е.н., професор
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту рішенням кафедри публічних фінансів
протокол від «15» 01 2024 № 9

Завідувач кафедри _____ Давиденко Надія Миколаївна, д.е.н., професор
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Ірпінь – 2024

Реєстрація № 1 01.02.2024 _____
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки _____ _____ _____
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 98 балів 07.02.2024 _____
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____ Т.Т. Бондарук
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії:

_____ Н.М. Давиденко
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ О.Д. Горєв
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ Г.О. Скрипник
(підпис) (ініціали, прізвище)

Секретар _____ В.Ю. Шепіленко

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	10		Голова ЕК Т.І. Бондарук Н.М. Давиденко О.Ф. Гордєєв Т.О. Скрипник секретар Ю.О. Шепеленко
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	25		
4. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	10		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	50		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	98		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
98	A	5 (відмінно)	07.02.2024	

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	FX	2 (незадовільно)

Факультет Фінансів та цифрових технологій
Кафедра Публічних фінансів
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
Освітньо-професійна програма «Управління публічними фінансами»

Затверджую
Завідувач кафедри публічних фінансів
_____ Надія ДАВИДЕНКО
«22» 12 2022

Завдання на кваліфікаційну роботу (проєкт)
здобувачу вищої освіти
Киричуку Вадиму Володимировичу

1.Тема кваліфікаційної роботи (проєкту)

«Місцеві бюджети в умовах реформи децентралізації влади»

Затверджена наказом ректора від «15» листопада 2022 р. №1207

2. Строк здачі закінченої роботи 17 листопада 2023 року

3. **Мета роботи** є поглиблення теоретичних засад процесу бюджетної децентралізації влади і її вплив на формування місцевого бюджету

Об'єктом дослідження є фінансові відносини, що виникають між територіальними громадами і державою із приводу розподілу фінансових і владних повноважень в процесі бюджетної децентралізації.

Предметом дослідження виступає процес бюджетної децентралізації в Україні у контексті європейських тенденцій.

Орієнтовна база дослідження Міністерство розвитку громад і територій України, Міністерство фінансів України.

4. Вихідні дані до роботи є Конституція України, законодавчо-нормативні акти з питань бюджетної децентралізації, монографії, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних дослідників, джерела офіційної статистики, підсумкові звіти, результати самостійних досліджень проведених автором, Інтернет - ресурси тощо.

5. Перелік графічного матеріалу рисунки, схеми, таблиці.

6. Зміст випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи (перелік питань за кожним розділом)

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади формування місцевих бюджетів в Україні.

1.1. Економічна сутність та функції місцевих бюджетів.

1.2. Основні напрями формування місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації.

Розділ 2. Аналіз формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації в
2.1. Аналіз доходів і витрат місцевих бюджетів в умовах децентралізації в
2.2. Аналіз виконання місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади.
Розділ 3. Перспективи формування місцевих бюджетів в умовах децентра влади.
3.1. Зарубіжний досвід фіскальної децентралізації та перспективи імплементації в Україні.

7. Календарний план виконання роботи

№ п\п	Назва етапів випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи	Строк виконання етапів робот	
		За планом	Фактично
1	2	3	4
1	Затвердження теми роботи	№1207 від 15.11.2022	
2	Узгодження проєкту плану та завдання до випускної кваліфікаційної роботи	22.12.2022-15.01.2023	
3	Представлення І розділу кваліфікаційної роботи науковому керівникові	до 30.04.2023	
4	Представлення ІІ розділу кваліфікаційної роботи науковому керівникові	до 05.09.2023	
5	Представлення ІІІ розділу випускної кваліфікаційної роботи науковому керівникові	10.11.2023	
6	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника та подання її на повторну перевірку	15.11.2023	
7	Попередній захист кваліфікаційної роботи	17.11.2023-25.11.2023	
8	Надання кваліфікаційної роботи для перевірки на плагіат	з 01.12.2023-10.12.2023	
9	Отримання відгуку наукового керівника кваліфікаційної роботи	15-20.01.2024	
10	Рецензування кваліфікаційної роботи	22-26.01.2024	
11	Оформлення та подання випускної кваліфікаційної роботи в переплетеному вигляді у супроводженні необхідних документів (автореферат, завдання, ілюстрований матеріал), відгук та зовнішня рецензія	01.02.2024-04.02.2024	
12	Захист кваліфікаційної роботи а ЕК	07.02.2024-08.02.2024	

8. Дата видачі завдання «22» 12 2022.

9. Науковий керівник кваліфікаційної роботи (проєкту) _____ Скрипник Г.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

10. Гарант освітньо-професійної програми _____ Гордей О.Д.
(підпис) (прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ Киричук В.В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

«МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ»

Назва випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи

Мета роботи полягає у поглибленні теоретичних засад процесу бюджетної децентралізації влади і її впливу на формування місцевого бюджету.

Завданнями роботи є: дослідження теоретико-методологічних засад формування місцевих бюджетів; вивчення економічної сутності та функцій місцевих бюджетів; узагальнення основних напрямів формування місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації; проаналізувати доходи і витрати місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади; здійснення аналізу виконання місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади; узагальнення зарубіжного досвіду фіскальної децентралізації та перспектив його імплементації в Україні.

Предметом дослідження виступає процес бюджетної децентралізації в Україні у контексті європейських тенденцій.

Об'єктом дослідження є фінансові відносини, що виникають між територіальними громадами і державою із приводу розподілу фінансових і владних повноважень в процесі бюджетної децентралізації.

Базою дослідження виступає Міністерство розвитку громад і територій України, Міністерство фінансів України.

За результатами дослідження сформульовані відповідні висновки.

Одержані результати можуть бути використані в подальших дослідженнях щодо визначення перспектив розвитку децентралізації влади в Україні. Зокрема, розроблено рекомендації, які мають практичне значення і спрямовані на поглиблення реформи децентралізації для забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

Кваліфікаційна робота містить 50 сторінок, 6 таблиць, 19 рисунків, список використаних джерел 40 найменувань.

Ключові слова: місцевий бюджет, видатки, доходи місцевого бюджету, децентралізація влади, бюджетна децентралізація.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2023 рр.

Рік захисту роботи 2024 р.

ABSTRACT

«LOCAL BUDGETS IN THE POWER DECENTRALIZATION REFORM CONDITIONS»

The purpose of the study is to deepen the theoretical foundations of the budgetary power decentralization process and its influence on the local budget formation.

The tasks of the study are: the research of the theoretical and methodological foundations of local budgets formation; the study of the economic essence and functions of local budgets; the main formation directions of local budgets generalization in the context of budget decentralization; to analyze the income and expenses of local budgets in the conditions of power decentralization; to analyze the local budgets implementation in the conditions of power decentralization; to summarize the fiscal decentralization foreign experience and the prospects of its implementation in Ukraine.

The subject of the study is the budgetary decentralization process in Ukraine in the context of European tendencies.

The object of the research is the financial relations that arise between the territorial communities and the state regarding the financial and power distribution in the budget decentralization process.

The Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine and the Ministry of Finance of Ukraine are the research basis.

The relevant conclusions were formulated according to the research results.

The obtained results can be used in the further research to determine the prospects of the power decentralization in Ukraine development. In particular, the recommendations that have practical significance and aimed at the deepening decentralization reform to ensure the territorial communities sustainable development have been developed.

The qualification work consists of 50 pages, 6 tables, 19 figures and list of 40 references.

Keywords: local budget, expenditures, local budget revenues, decentralization of power, budget decentralization.

The year of the qualification work is 2023.

Year of the thesis defense 2024.

ЗМІСТ

ВСТУП.....8

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ.....11

1.1. Економічна сутність та функції місцевих бюджетів.....11

1.2. Основні напрями формування місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації.....20

2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ.....31

2.1. Аналіз доходів і витрат місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади.....31

2.2. Аналіз виконання місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади.....40

3. ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ.....48

3.1. Зарубіжний досвід фіскальної децентралізації та перспективи його імплементації в Україні.....48

ВИСНОВКИ.....54

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....58

ВСТУП

Актуальність теми. Світові тенденції демократизації і децентралізації є характерними особливостями сучасного розвитку економіки. У міжнародній практиці, місцеві органи влади мають широкий функціонал повноважень, що необхідні для забезпечення добробуту тієї чи ін. громади. Проте, проблема фінансової децентралізації була та є ключовим питанням щодо формування стратегічного розвитку нашої держави на перспективу. Можливість адаптації зарубіжного досвіду із врахуванням специфіки розвитку України дає можливість удосконалити вже існуючу модель децентралізації. Разом з тим, використання міжнародного досвіду зменшує допущення управлінських помилок і підкреслює важливість економічного і соціального розвитку територіальних громад.

В процесі реалізації реформи децентралізації було доведено, що вона дала поштовх до формування дієздатного і найбільш наближеного до громадянина інституту влади – місцевого самоврядування. Об'єднання територіальних громад у добровільному порядку дозволило новоствореним органам місцевого самоврядування розширити відповідні повноваження і збільшити власні надходження місцевих бюджетів, що їх раніше мали міста обласного значення.

Наразі, інтереси громадян, що мешкають на території ОТГ представляє обраний голова, депутатський корпус і виконавчі органи ради громади, які забезпечують реалізацію наданих законодавством повноважень в інтересах громади. В населених пунктах, які увійшли до складу об’єднаної громади, право жителів на місцеве самоврядування і надання послуг забезпечують обрані ними старости.

Саме тому, питання вивчення результатів та основних засад проведення реформи децентралізації та її вплив на формування місцевих інтересів представляє значний науковий інтерес та є актуальним на сьогодні.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. З кожним роком, все більше уваги вітчизняні науковців уділяють питанню та проблематиці реформи

децентралізації в Україні, серед таких доцільно згадати: Венцель В. Т., Кирилюк, І.М., Соломаха А. Г., Гладка, Т. І., Звіздай О. В., Покась В. І., Лисяк Л. В., Фатюха Н. Г., Кушнір А. І., та багато ін.

Дослідженнями у напрямку адаптації і удосконалення міжнародного досвіду до вітчизняних реалій, займаються такі вітчизняні науковці як: Головатюк Ю., Дем'янюк А. В., Кузькін Є. Ю., Кульчій І. О., Кузьмак О. М., Шишко О. В. табагато інших.

Незважаючи на існування великої кількості наукових доробок вчених, питання впровадження даного досвіду децентралізації та результатів реформи в Україні залишаються недостатньо висвітленими.

Метою роботи є поглиблення теоретичних засад процесу бюджетної децентралізації влади і її вплив на формування місцевого бюджету.

В процесі виконання дипломної (кваліфікаційної) роботи були поставлені та виконанні наступні *завдання:*

– дослідити теоретико-методологічні засади формування місцевих бюджетів;

– вивчити економічну сутність та функції місцевих бюджетів;

– узагальнити основні напрями формування місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації ;

– проаналізувати доходи і витрати місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади;

– здійснити аналіз виконання місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади;

– узагальнити зарубіжний досвід фіскальної децентралізації та перспективи його імплементації в Україні.

Об'єктом дослідження є фінансові відносини, що виникають між територіальними громадами і державою із приводу розподілу фінансових і владних повноважень в процесі бюджетної децентралізації.

База дослідження. Міністерство розвитку громад і територій України, Міністерство фінансів України.

Предметом дослідження виступає процес бюджетної децентралізації в Україні у контексті європейських тенденцій.

Методи дослідження. Під час написання роботи застосовувались наступні загальнонаукові методи дослідження, як: теоретичне узагальнення, абстрагування, аналіз, синтез, групування, систематизація, індукція, дедукція, наукова абстракція.

Інформаційною базою дослідження є Конституція України, законодавчо-нормативні акти з питань бюджетної децентралізації, монографії, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних дослідників, матеріали наукових та науково-практичних конференцій з відповідної тематики, джерела офіційної статистики, підсумкові звіти, результати самостійних досліджень проведених автором, Інтернет - ресурси тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані у кваліфікаційній (дипломній) роботі результати можуть бути використані в подальших дослідженнях щодо визначення перспектив розвитку децентралізації влади в Україні. Зокрема розроблено рекомендації, які мають практичне значення і спрямовані на поглиблення реформи децентралізації для забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

Апробація результатів роботи здійснена шляхом публікації тезисів на _XII Міжнародній науково-практичній інтернет - конференції «EUROPEAN SCIENTIFIC CONGRESS» тему: «Зарубіжний досвід фіскальної децентралізації та перспективи його імплементації в Україні» у 2023 році.

Структура дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи складає 50 сторінок, містить 19 рисунків та 6 таблиць. Список використаних джерел складається із 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

1.1. Економічна сутність та функції місцевих бюджетів

Місцеві бюджети займають важливе місце в економічній системі будь-якої країни і відіграють вагому роль у перерозподілі ВВП, фінансуванні різних державних програм соціального - економічного характеру. Водночас вони виступають найчисельнішою ланкою бюджетної системи.

Їм відводиться ключове місце у системі суспільних фінансів, тому що вони є базою функціонування місцевого самоврядування та фінансують сфери, які стосуються інтересів широких верств населення. До них відносимо: соціальний захист і забезпечення, освіту, культуру, ЖКГ та комунальний сектор та ін. Формування ресурсів місцевих бюджетів є важливим елементом бюджетної політики. В першу чергу, це чинить вплив на стан соціально-економічного розвитку окремих територій і ОТГ (об'єднаних територіальних громад). Органи місцевого самоврядування ефективно використовують сформовані фонди грошових коштів, які мають вирішувати проблемні питання, забезпечувати соціальний та економічний розвиток територій, стимулювати та активізувати підприємницьку діяльність, що дає можливість сприяти покращенню якості життя населення в цілому [1, с. 5].

В певній мірі місцеві бюджети здійснюють вплив на вирішення різних загальнодержавних і соціально-економічних завдань. Зокрема на розвиток інфраструктури регіонів, здійснення фінансування АПК, промисловості і енергетики, будівництва та багато ін. Пріоритетними напрямами використання місцевого бюджету є фінансування соціального захисту і соціального забезпечення, охорони здоров’я та освіти. Місцеві бюджети на сучасному етапі ринкових трансформацій мають бути дієвим інструментом впливу на регіональну економіку.

Визначення сутності поняття «місцевий бюджет», широко висвітлюється в науковій літературі, тому існують різні наукові підходи і погляди. Так, у Бюджетному кодексі України (БКУ) його тлумачать як: «бюджет – план формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій і завдань, що здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування (ОМС) протягом бюджетного періоду» [2].

У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» «місцевий бюджет» конкретизується як: «бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план створення та використання фінансових ресурсів, які необхідні для забезпечення повноважень та функцій місцевого самоврядування» [3].

Зокрема ряд науковців вивчали дане питання, як в Україні, так і за її межами. В свою чергу О. Кириленко визначає, що «місцеві бюджети є ключовою ланкою економічної системи держави, а не лише бюджетної. Місцеві бюджети у державних фінансах - складова бюджетної системи; основний інструмент реалізації загальнодержавних програм; джерело фінансування державних видатків; інструмент фінансового вирівнювання. З іншого боку, вони є головним інструментом місцевих фінансів та фінансова база місцевого самоврядування, а також фінансові плани територіальних формувань та джерело утримання і розвитку» [4, с. 56].

Однак Т. Бондарук вважає, що «місцевий бюджет – це канал доведення до населення основних кінцевих результатів суспільного виробництва, що спрямовуються на суспільне споживання. Саме через них суспільні фонди споживання перерозподіляються у територіальному і соціальному розрізах. Вони є одним із головних інструментів реалізації програми економічного і соціального розвитку як країни, так і регіонів загалом на практиці» [5, с. 53].

Основні підходи щодо трактування поняття “місцевий бюджет” представлено в табл. 1.1. [5].

Таблиця 1.1

Основні наукові підходи до визначення поняття “місцевий бюджет”

О. Матвєєва	«поліфункціональна система економічних відносин, що встановлюються між урядом та громадянами в сфері створення, використання та раціонального розподілу ВВП у грошовому еквіваленті із метою максимального задоволення потреб населення»
Н. Васильєва	«визначена адміністративно-територіальним поділом та бюджетним устроєм частина економічних відносин в суспільстві, які пов’язані із формуванням, розподілом та використанням фондів грошових коштів, що призначені для задоволення суспільних потреб»
В. Опарін	характеризує його водночас як економічну категорію, і як категорію за матеріальним змістом та таку, що регулюється чинним законодавством
В. Кравченко	«По-перше, це правовий акт, згідно якого виконавчі органи влади мають легітимне право на розпорядження визначеними фондами грошових ресурсів. По-друге, це кошторис (план) доходів і видатків відповідного місцевого органу влади чи ОМС. По-третє, це економічна категорія, яка є закономірним економічним атрибутом будь-якої визнаної самостійної територіальної одиниці, яка наділена відповідним правовим статусом»
М. Кульчицький	«система формування, розподілу і використання фінансових ресурсів щодо забезпечення місцевими органами влади функцій і завдань, які на них покладено (як власних, так і делегованих)»
О. Василик К. Павлюк	«формування і використання грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням діяльності ОМС і місцевих органів влади та їх спрямування на утримання і розвиток соціальної інфраструктури та місцевого господарства»
А. Буряченко	грошові відносини, які виникають між ОМС і об`єктами розподілу новоствореної вартості в процесі формування фондів грошових коштів. Вони використовуються на соціально-економічний розвиток територій та поліпшення добробуту населення. З ін. боку - це фінансовий план, який складається з двох частин доходів і видатків»

Джерело: [5]

Місцевий бюджет складається із 2 фондів, що представлено на рис. 1.1.

Рис. 1.1 Структура місцевого бюджету згідно БКУ

Джерело: [2]

У своєму матеріальному змісті бюджет має кілька особливих ознак, що видно з рис. 1.2.

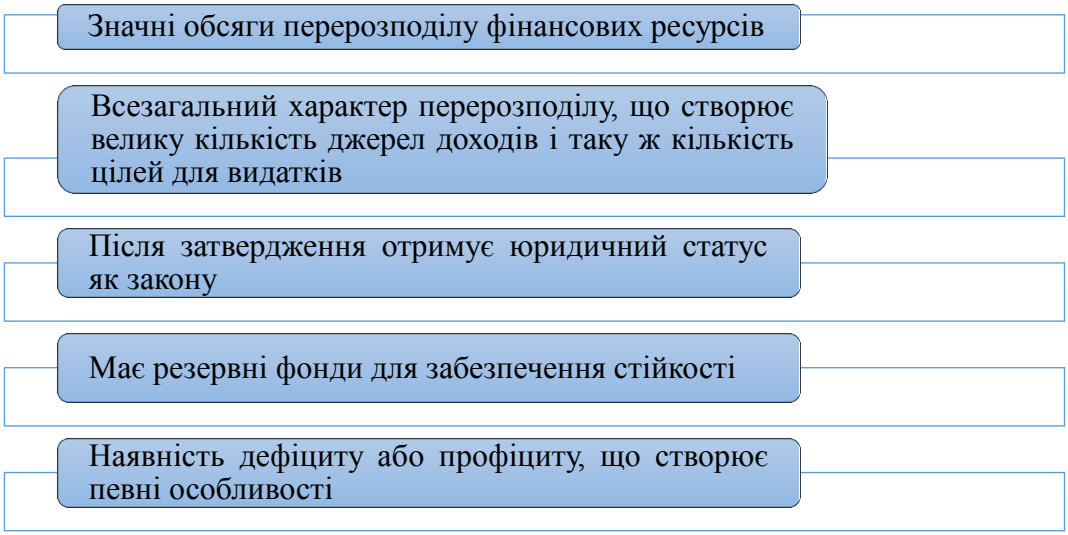

Рис. 1.2 Ознаки місцевого бюджету

Джерело: [4]

Обсяг місцевого бюджету залежить від визначених факторів, які продемонстровано у табл. 1.2 [5]:

Таблиця 1.2

Чинники впливу на місцевий бюджет

Фактори впливу на місцевий бюджет	**Як впливають на місцевий бюджет**
Рівень і тенденції розвитку економіки	Можливість акумуляції додаткових фінансових ресурсів до доходів місцевого бюджету
Вид системи господарювання	Можливості збільшення доходів місцевих бюджетів у частині знаходження альтернативних шляхів акумуляції фінансових ресурсів
Ефективність організації бюджетного процесу	Раціональний розподіл видаткової частини місцевого бюджету
Ефективність системи оподаткування	Надходження до доходної частини місцевого бюджету
Величина бюджетного дефіциту	Збалансування місцевого бюджету та усунення чинників, які впливають негативно на дисбаланс місцевого бюджету

Джерело: [5]

Місцеві бюджети виступають балансовими розрахунками, які будучи організаційною формою мобілізації доходів і здійснення видатків органами місцевого самоврядування відповідають вимогам щодо складання балансів. У них представлені видаткова і дохідна частини, а їх основою є принцип збалансування. Отже, на нашу думку, місцевими бюджетами є балансові розрахунки доходів і видатків, що мобілізуються і витрачаються на певній території [6, с. 60]. Зазначимо, що «бюджети місцевого самоврядування - бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст, бюджети ОТГ» [2]. Реформа бюджетної децентралізації змусила міста стати більш незалежними, а ніж до реформи. На це є низка визначених причин, основними є (рис. 1.3) [7]:

Рис. 1.3 Основні причини стримування розвитку місцевих бюджетів

Джерело: [7]

Місцеві бюджети водночас є і важливою фінансовою категорією, в основі якої лежить система фінансових відносин, а саме (рис. 1.4):

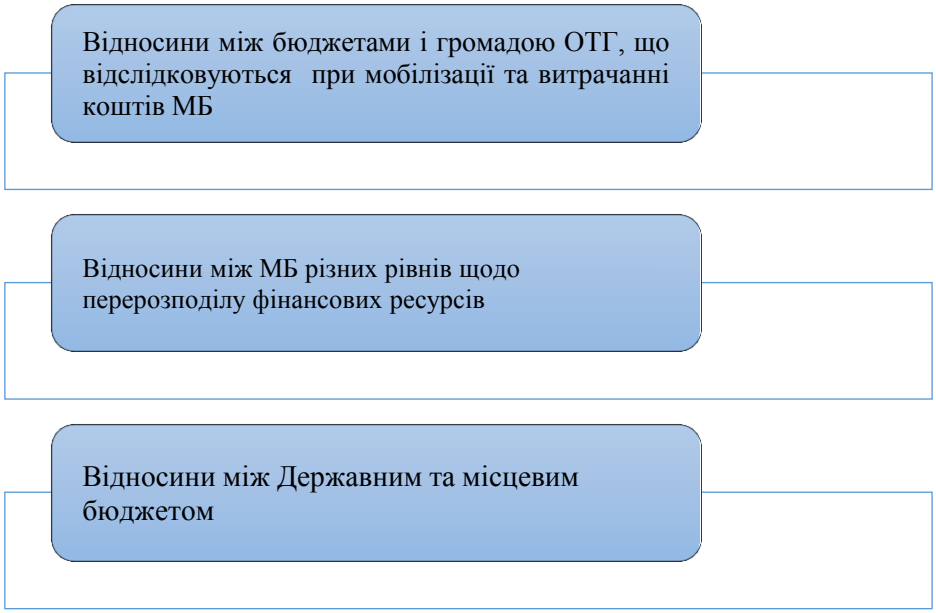

Рис. 1.4 Складові елементи місцевих бюджетів як фінансової категорії

Джерело: [8]

Отже, на основі зазначеного вище, можна підсумувати, що місцеві бюджети – це:

- економічна категорія і фінансова категорія, оскільки бюджет є економічним атрибутом адміністративно-територіальної одиниці;

- правовий акт, згідно із яким ОМС отримують право розпоряджатись фінансовими ресурсами;

- фінансовий план, тобто кошторис доходів і видатків ОМС.

Отже, на нашу думку, місцеві бюджети – це сукупність певних економічних відносин, які виникають в зв'язку із утворенням та використанням фондів грошових коштів ОМС у процесі перерозподілу національного доходу із метою забезпечення потреб населення певних територій (ОТГ).

Також економічна сутність місцевих бюджетів проявляється в їх призначенні. Вони виконують такі функції (рис.1.5) [9, с. 133]:

Рис. 1.5 Функції місцевих бюджетів

Джерело: [9]

1. «розподільча (через МБ відбувається формування, розподіл та використання грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням діяльності місцевих органів влади);

2. регулююча (вони є дієвим інструментом впливу місцевих органів управління на соціально-економічні процеси у регіонах і активним чинником господарських перетворень);

3. соціальна (є основним важелем забезпечення соціальних гарантій населення, які задекларовані у Конституції України);

4. стимулююча (через систему бюджетного регулювання реалізовується стимулювання економічної діяльності із метою ліквідації відмінностей в соціально-економічному розвитку регіонів країни);

5. контролююча (реалізація контролю у контексті фінансово-господарської діяльності підвідомчих місцевим органам влади підприємств, організацій, установ);

6. інвестиційна, яка у період економічних реформ має стати однією із пріоритетних. Саме тому, що одним із основних чинників стійкого регіонального економічного розвитку є науково-технологічні інновації, при застосуванні яких суттєво змінюються обсяги і якість виробництва та споживання. Саме це значно впливає на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць» [14].

Варто зауважити, що із метою підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів було запроваджено реформу фінансової децентралізації наприкінці 2014 р. Основними завданнями, що реалізовуються в її рамках є:

1. перегляд і визначення переліку власних та переданих (делегованих) повноважень;

2. розширення фінансової бази ОМС;

3. перехід до системи цільових трансфертів, які будуть спрямовані на компенсацію видатків ОМС у результаті виконання ними делегованих функцій;

4. запровадження розрахунку на основі формули перерозподілу податків, які закріплено за місцевими бюджетами;

5. запровадження максимально можливого рівня прозорості використання бюджетних коштів ОМС.

Структура місцевих бюджетів в Україні охоплює: бюджет АРК; обласні бюджети; районні бюджети; бюджети місцевого самоврядування, а саме: бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад, а також бюджети районів у містах (при створенні районних рад у місті) [2].

Станом на 31.04.2023, відповідно до наказу Міністерства фінансів України налічується 1952 бюджети (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Кількість місцевих бюджетів України станом на 31.04.2023 р.

Типи місцевих бюджетів	Всього місцевих бюджетів	з них мають взаємовідносини з державним бюджетом
обласні бюджети, бюджет АР Крим	25	24
бюджети міст республіканського / обласного значення	13	1
районні бюджети	136	119
бюджети об'єднаних територіальних громад (ОТГ)	1469	1438
бюджети районів у містах обласного значення	35	0
бюджети міст районного значення	6	0
бюджети селищ міського типу	39	0
бюджети сільрад (сіл)	229	0
Разом	1952	1582

Джерело: складено автором на основі даних [6]

Місцеві бюджети поділяються на поточний бюджет та бюджет розвитку. Поточний бюджет використовується задля виконання власних і делегованих повноважень. Його кошти спрямовуються на фінансування установ і закладів виробничої та соціальної інфраструктури. Вони утримуються за рахунок бюджетних асигнувань. Бюджет розвитку спрямовується на фінансування капітальних вкладень, інвестицій у економіку та як цільові субвенції на інвестиційні цілі.

Пріоритетними завданнями ОМС є:

- забезпечення фінансової стійкості і збалансованості місцевих бюджетів;

- стимулювання економічного розвитку через основні пріоритети бюджетної політики на місцевому рівні на основі формування і використання фінансових ресурсів.

Система формування місцевих бюджетів базується на принципах системного вивчення фінансово - економічних явищ. Застосування даного підходу забезпечить взаємоузгодження методів, форм, інструментарію і важелів, що використовуються беручи до уваги ті завдання і повноваження ОМС у напрямі управління бюджетними ресурсами із метою задоволення суспільних потреб і досягнення соціально-економічних цілей розвитку територій [8]. Економічні трансформації, які відбуваються потребують посилення дієвості системи формування місцевих бюджетів із метою регулювання макроекономічної динаміки, забезпечення стійкості економічного розвитку, швидку реалізацію структурних змін, забезпечення зв'язку між конкретними ключовими завданнями бюджетної політики і соціально-економічним розвитком територій на коротку та довгу перспективу.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що місцеві бюджети є основною складовою частиною місцевих фінансів. Вони знаходять своє відображення у організаційних, економіко-соціальних та політичних рішеннях ОМС у напрямі вирішення регіональних проблем.

1.2. Основні напрями формування місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації

Місцеві органи влади несуть відповідальність за прийняття і реалізацію регіональних проблем соціально і економічного розвитку територій. До яких відносимо:

1. забезпечення достатнього рівня життя населення;
2. гарантування надання публічних благ та послуг;

3. соціальний захист в умовах реалізації реформи бюджетної децентралізації, виходячи з можливостей територій.

Проте зауважимо, що просте збільшення рівня видатків місцевих бюджетів не свідчить про бюджетну децентралізацію і зростання реальних можливостей органів місцевих влади. Вважається, що основним критерієм самостійності і незалежності є достатній обсяг власних доходів, які є у їх розпорядженні [9, с 34].

У 2020 р вся територія України була розподілена на територіальні громади на основі яких було сформовано новий адміністративно - територіальний устрій, який стосувався розмежування адміністративних районів. Процес фінансової і бюджетної децентралізації майже завершився.

Територіальні громади, які було створено на сьогодні дуже відрізняються чисельністю населення, площею, інфраструктурою, сукупністю природних ресурсів, віддаленістю від основних транспортних магістралей, кордонів, досвідом самостійного управління грошовими ресурсами, залученням інвестицій і т.д. Це породжує різноманітні конфлікти і унеможливлює забезпечення одночасного розвитку територіальних громад на основі єдиних нормативів відрахувань від загальнодержавних податків і зборів або формування системи трансфертів.

Усі територіальні громади реалізовують та приймають бюджети громад. Разом з тим беруть на себе відповідальність щодо виконання делегованих повноважень органами державної влади. Всі ОМС повинні забезпечити належний рівень надання публічних послуг для населення. До таких послуг відносять: освіту , культуру і спорт, охорону здоров’я та соціальний захист і соціальне забезпечення [10].

Однак результат реформи громада зможе оцінити через певний час. Слід відмітити позитивні зрушення у вирішенні проблем, що нагромадились протягом великої кількості років. Ці проблеми частково вирішені і пов'язані із розвитком інфраструктури, ЖКГ, реалізацією програм соціального захисту

населення на регіональному рівні, збереження культурної спадщини території тощо.

Військова агресія росії спровокувала ще більше проблем місцевим громадам. Вона призвела до масової міграції і зупинки бізнесу (що має прямий вплив на формування власних доходів місцевих бюджетів). Разом з тим, на місцевому рівні виникає необхідність вирішення нагальних гуманітарних, комунальних, міграційних проблем та проблем із відновленням зруйнованого житла [7].

В таких умовах, наша держава формує оборонний бюджет, що впливає на скорочення обсягів міжбюджетних трансфертів та не дозволяє наростити фінансування місцевих потреб. В силу вищезазначених причин відбувається недофінансування більшості пріоритетних сфер, таких як: освіти, медицини, ЖКГ, культури та ін. Це означає, що як наслідок відбудеться погіршення якості надання публічних послуг, які прагнемо покращувати. Зазначимо, що таке положення речей, ще раз доводить, що отримання місцевими органами влади частини переданих повноважень, які фінансуються за рахунок цільових субвенцій ставить місцеві бюджети у прямопропорційну залежність від державного бюджету.

Поняття «бюджетна децентралізація» було розглянуто різними науковцями. Зокрема, І. Волохова її розуміє «як достатньо широкий процес, що включає не лише передачу фінансових чи грошових ресурсів, але і як передачу повноважень в фінансовій сфері (видаткових, дохідних, податкових)» [8].

Вчені І. Макарчук, В. Малишко, А. Пучко зазначають що: «існуюча система щодо формування місцевих бюджетів має низку серйозних проблем, а саме:

- високий рівень концентрації фінансових ресурсів в державному бюджеті, що знижує рівень значення місцевих бюджетів у сфері вирішення пріоритетних для населення завдань;

- низький рівень податкових платежів в структурі доходів місцевих бюджетів;

- щорічна зміна видів податків, які зараховуються до місцевих бюджетів;

- відсутність єдиних і стабільних нормативів відрахувань загальнодержавних податків та зборів до місцевих бюджетів» [10].

Сутність і форми децентралізації демонструє рис. 1.6.

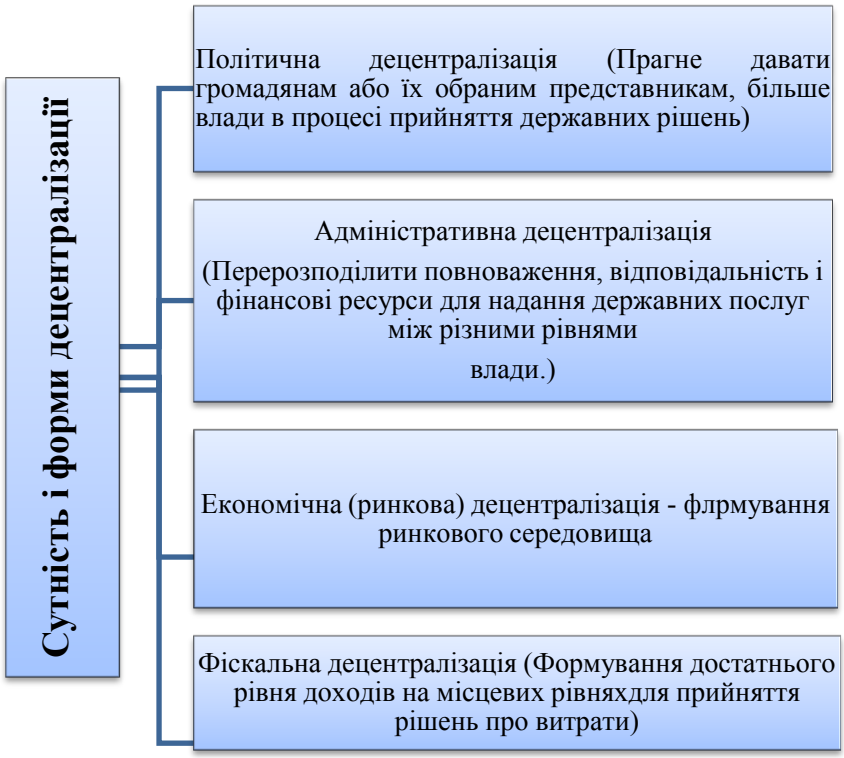

Рис. 1.6 Основні форми децентралізації

Джерело: створено автором на основі [8]

На макроекономічному рівні дана реформа дає поштовх до економічного розвитку територій. Як правило, теоретичні наукові дослідження встановлюють такий взаємозв'язок між економічним розвитком та публічними витратами.

У таких дослідженнях існує гіпотеза, що економічне зростання залежить не від обсягу публічних видатків, а від їх структури, що відповідає за зростання. Це представлено на рис. 1.7 [11]:

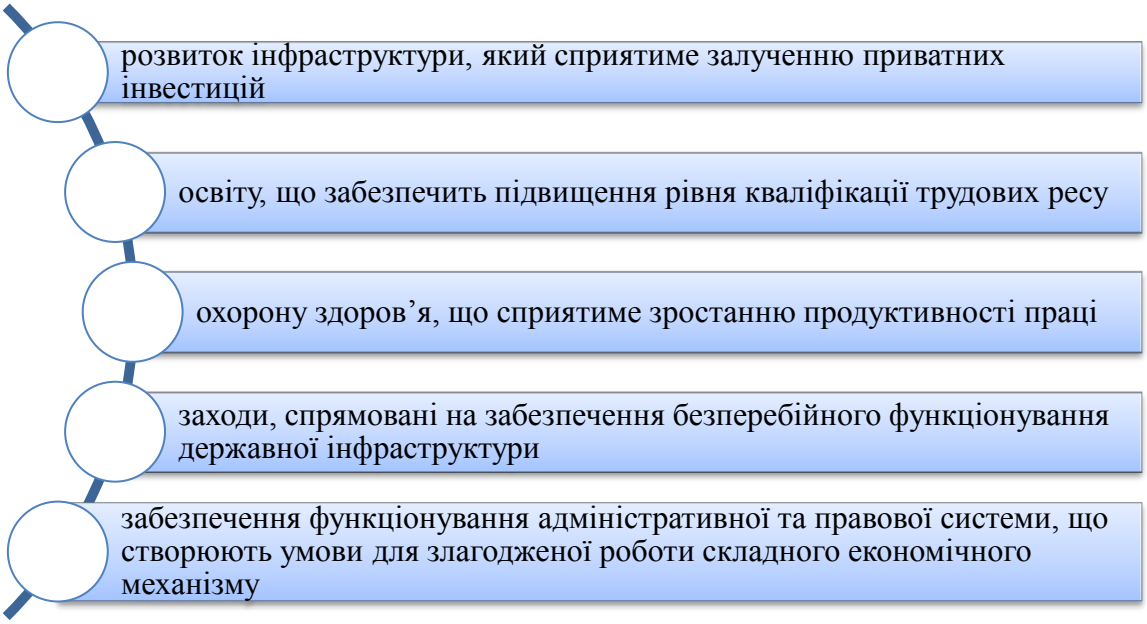

Рис. 1.7 Перелік витрат, що забезпечують економічне зростання регіону

Джерело: створено автором на основі [11]

Аналіз основних показників місцевих бюджетів починаючи із запровадження реформи показав, що «із 2015 р в умовах запровадження змін до податкового і бюджетного законодавства у сфері реформування міжбюджетних відносин в процесі розпочатої КМУ реформи в доходах місцевих бюджетів високий рівень становлять трансферти, які отримані із державного бюджету. Це є негативним фактом та свідчить про значну залежність ОМС від дій і рішень Уряду. З ін. боку, це свідчить про те, що відсутня економічно виважена система розподілу податків між різними рівнями бюджетів» [10].

Саме тому, бюджетну децентралізацію необхідно розглядати як збільшення рівня джерел власних надходжень місцевих бюджетів та можливостей щодо фінансування бюджетних програм місцевого значення. А не як просте збільшення доходів або видатків місцевих бюджетів чи їх частки в зведеному бюджеті України. Податкові новації 2022 р зумовили зміну податкових надходжень до місцевих бюджетів, наприклад зокрема єдиного

податку. Це зумовлено зростанням більшості відрахувань з заробітних плат військовослужбовців і збільшення нормативу відрахування податку на доходи фізичних осіб із початку 2022 р до місцевих бюджетів із 60% до 64%.

Зауважимо, що у 2020 році Міністерству соціальної політики України було передано видатки на виплату допомоги сім'ям із дітьми, ін. допомог населенню і житлових субсидій, які до 2019 р. здійснювались місцевими бюджетами на основі цільових субвенцій із державного бюджету. Протягом 2020-2022 рр міжбюджетні трансферти суттєво знизилися.

Отже, зауважимо, що позитивними змінами є збільшення рівня фінансової незалежності місцевих бюджетів. Про це свідчать наступні факти:

- зменшення рівня трансфертів у доходах місцевих бюджетів протягом 2020-2022 рр;

- зменшення частки цільових субвенцій у доходах місцевих бюджетів, що вказує на можливості ОМС самостійно розпоряджатись власними коштами.

Однак, з ін. боку, зміна у складі міжбюджетних трансфертів прямо пов'язана із зменшенням рівня видаткових повноважень ОМС та зміною механізму фінансування бюджетних програм [12].

На відміну від доходів, розмір і склад видатків місцевого бюджету на перспективу можна віднести до стимулів функціонування ОМС. Безпосереднє витрачання коштів, яке спрямоване на удосконалення територіальної інфраструктури, першочергове забезпечення виробництв, що забезпечують високі темпи розвитку та оптимізацію мережі бюджетних установ перетворює видатки у стимули [13, с. 48].

Видатки місцевих бюджетів поділяють на (рис. 1.8). Згідно зі ст. 91 БКУ [2] до першої групи видатків належать: утримання ОМС, місцева пожежна охорона, програми природоохоронних заходів місцевого значення, управління комунальним майном, регулювання земельних відносин, місцеві програми розвитку житлово- комунального господарства та благоустрою та багато ін. видатків.

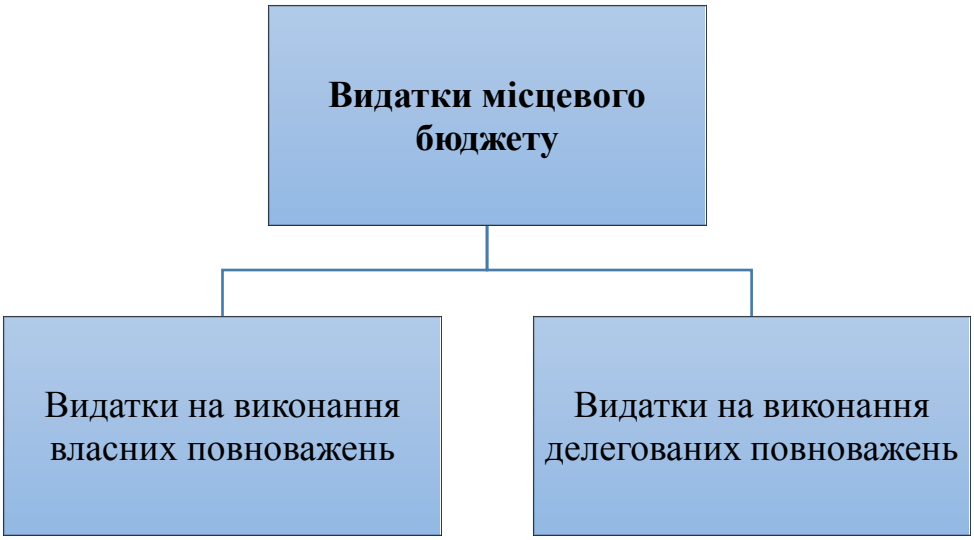

Рис. 1.8 Структура видатків місцевого бюджету

Джерело: створено автором на основі [13]

Друга група видатків згідно із ст. 89 БКУ [2] - це видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, спорт, культуру і мистецтво та ін.

Видатки бюджету розвитку згідно зі статтею 71 Бюджетного кодексу України [2], пов'язані із виконанням гарантійних зобов'язань територіальної громади міста, яка розроблена на основі містобудівної документації на місцевому рівні.

Варто зауважити, що із січня 2020 р впроваджено зміни щодо правового регулювання соціальних послуг на місцях, які було врегульовано Законом України «Про соціальні послуги» [14]. Він є однією із складових децентралізаційної реформи і спрямований на розмежування повноважень між ОМС різних рівнів [14].

Дана реформа передбачає зростання ролі влади на місцях при вирішенні різного роду проблем. Наприклад, соціальних проблем щодо підвищення показників ефективності соціального захисту населення на місцевому рівні тощо.

Соціальні послуги, які надає місцева влада повинні вирішити труднощі, у які потрапляють місцеві жителі або попередити кризу. До них відносять (рис.1.9):

Рис. 1.9 Види соціальних послуг

Джерело: створено автором на основі [15]

Соціальна профілактика передбачає запобігання виникнення складних життєвих обставин або потрапляння особи у такі обставини.

Соціальна підтримка – це допомога особі у подоланні складних життєвих обставин.

Соціальне обслуговування – мінімізація для особи негативних наслідків у сфері складних життєвих обставин (підтримка, допомога долучитись до громади) [15, с. 118].

Розподіл соціальних повноважень має на меті підвищення доступності соціальних послуг, підвищення їх якості, розширення обсягу послуг тощо. Тобто ОМС наділені широкими повноваженнями щодо соціального захисту населення, але залежні від фінансування з державного бюджету, бо мають обмежені власні фінансові ресурси.

Таким чином, видатки місцевих бюджетів на виконання соціальних функцій є переважаючими. Хоча слід зауважити, що протягом 2020–2022 рр їх частка в загальній сумі видатків має тенденцію до зменшення через описані реформи. Це свідчить про зростання ролі і участі місцевих бюджетів

в фінансування програм місцевого значення, що є позитивним результатом реформи бюджетної децентралізації.

Разом з тим, зауважимо, що наразі врегульовано питання використання залишків освітньої субвенції і субвенції на надання державної підтримки особам із особливими освітніми потребами на такі цілі:

- заходи територіальної оборони;

- задоволення продовольчих потреб цивільного населення;

- евакуацію або переміщення цивільного населення із місцевості, де проводяться бойові дії, у безпечні місця. Зокрема на оплату транспортних послуг, облаштування місць розміщення громадян, оплату ін. заходів, які спрямовані на підтримку цивільного населення в умовах воєнного стану.

Не можна оминути увагою Положення КабМіну "Про «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» № 252 від 11 березня 2022 р. В ньому чітко визначено основні положення щодо того, як у період воєнного стану, здійснюється виконання та формування місцевих бюджетів. Зокрема, відповідно до бюджетного законодавства на основі урахування таких особливостей визначено наступне [16]:

1) ОМС, їх виконавчі органи, місцеві державні адміністрації, військово - цивільні адміністрації продовжують здійснювати бюджетні повноваження, а у разі утворення військових адміністрацій такі повноваження здійснюють військові адміністрації відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану";

2) військові адміністрації населених пунктів, обласні, районні та Київська міська військові адміністрації:

- приймають за поданням місцевих фінансових органів рішення про внесення змін до рішень про місцеві бюджети;

- можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевого бюджету державному бюджету для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації та з метою відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України і забезпечення національної безпеки, усунення загрози

небезпеки державної незалежності України, її територіальної цілісності відповідно до пункту 22-2 розділу VI “Прикінцеві та перехідні положення” Бюджетного кодексу України;

- затверджують місцеві (цільові) програми (вносять до них зміни) з дотриманням вимог статті 91 Бюджетного кодексу України;

- можуть приймати рішення (кожна із сторін) про передачу коштів у вигляді міжбюджетного трансферту до відповідного місцевого бюджету;

- здійснюють розподіл та перерозподіл обсягів трансфертів з державного та місцевих бюджетів місцевим бюджетам та ін.

- затверджують місцеві бюджети, складені місцевими фінансовими органами;

- органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, військові адміністрації здійснюють заходи з мобілізації додаткових фінансових ресурсів до місцевих бюджетів, забезпечують ефективне, економне та раціональне використання бюджетних коштів та багато ін. [16].

Таким чином, підсумовуючи сказане вище, зауважимо, що реформа бюджетної децентралізації дала можливість ОМС і органам місцевої влади стабілізувати надходження до місцевого бюджету та розширити свої повноваження у напряму збільшення власних надходжень. Повномасштабна війна у 2022 р показала наскільки фінансово стійкими є органи місцевої влади і чи здатні вони гідно протистояти будь-яким змінам у напрямі фінансування своїх повноважень. Місцева влада крім продовження надання послуг на відповідному рівні взяла на себе додаткові обов’язки. Наприклад:

1. забезпечення діяльності територіальної оборони;
2. допомогу ЗСУ;
3. підтримку релокованого бізнесу;
4. допомогу внутрішньо переміщеним особам;
5. підготовку укриттів тощо.

Звичайно, що на виконання цих додаткових обов'язків вплинула проведена реформа бюджетної децентралізації. Вона дала змогу місцевій

владі отримати власні джерела фінансових ресурсів, які відіграли основну роль у протистоянні таким викликам.

Щодо збільшення обсягів власних доходів та збільшення можливостей фінансування власних повноважень місцеві менеджери мають працювати над тим, щоб усі суб'єкти підприємницької діяльності повною мірою сплачували податки, залучати інвестиції для створення нових робочих місць, розширювати зовнішнє фінансування через гранти і кредити від міжнародних партнерів.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

2.1. Аналіз доходів і витрат місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади

Основною метою децентралізації влади – є підвищення ефективності формування та використання бюджетних ресурсів шляхом надання ширшого кола повноважень органам місцевого самоврядування щодо розподілу коштів відповідно до потреб регіону. Зростання фінансової самостійності регіонів дозволяє сформувати необхідні джерела фінансування на місцевому рівні, створює передумови для зменшення рівня концентрації державної влади у процесі розподілу фінансових ресурсів в межах бюджетної системи.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває процес формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та визначення основних тенденцій їх розвитку. В загальній структурі Зведеного бюджету України частка місцевих бюджетів у 2017 – 2021 роках коливається у незначних межах (див.рис.2.1).

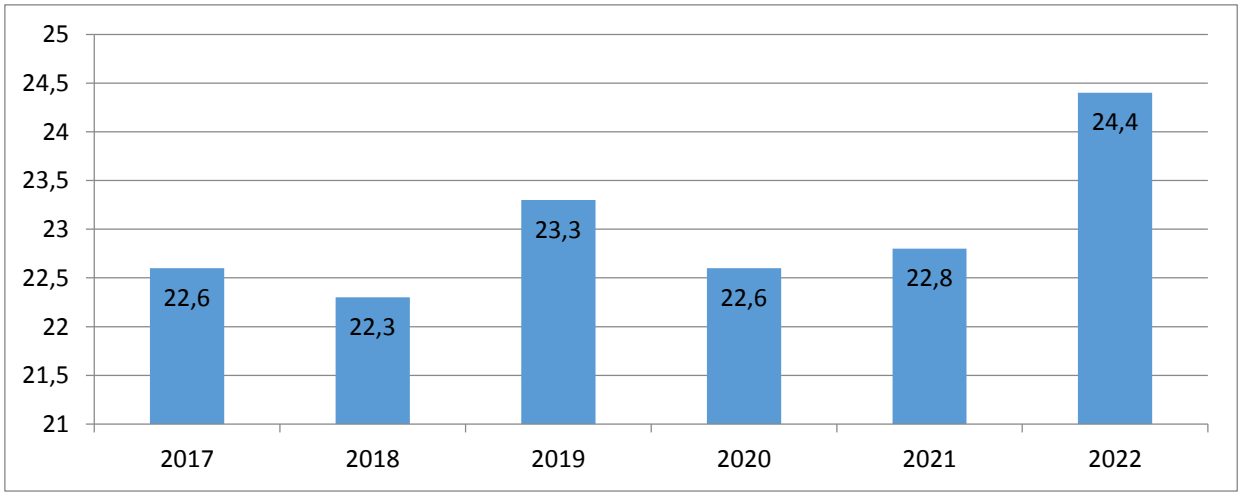

Рис.2.1. Місцеві бюджети у структурі Зведеного бюджету України без урахування міжбюджетних трансфертів, %

Джерело: [19]

У період з 2017 по 2018 роки частка місцевих бюджетів коливалась у

межах 22,6 – 22,3%. Станом на 2019 рік даний показник зріс на 1%, оскільки пандемія COVID – 19 змусила органи державної влади забезпечити фінансування органів місцевого самоврядування з метою мінімізації ризиків захворювання та попередження розповсюдження інфекції. Вагомим елементом у процесі децентралізації є «бюджети розвитку», основне спрямування яких – реалізація стратегічних цілей розвитку регіонів. У 2020 році фактичні надходження місцевих бюджетів були виконані у обсязі 84,1 % у порівнянні з 2019 роком. Вперше за п’ять років у процесі формування ресурсної бази місцевих бюджетів відбулось недовиконання планових показників на 1,8% з урахуванням офіційних трансфертів [20]. На структуру надходжень вищезазначеного періоду вплинули наступні фактори:

- зниження темпів приросту у зв’язку з пандемією;

- зміна структури джерел, що були закріплені за місцевими бюджетами. З січня 2021 року було скасовано надходження від пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту. У порівнянні, даний вид надходжень становив таку ж суму, яку місцеві органи самоврядування отримували від продажу земельних ділянок чи комунального майна;

- диференціація громад згідно розміру видатків: відмінність у розподілі видатків на споживання та видатків розвитку, низька пріоритетність інвестиційної та інноваційної складових.

- скорочення рівня видатків розвитку, що в свою чергу впливає на формування доходної спроможності територіальних громад тощо.

З 2020 по 2021 рік обсяг місцевих податків у структурі Зведеного бюджету України збільшився на 0,2 пункти. В цілому, можна зробити висновок, що не зважаючи на пандемію, частка місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України практично не змінювалась. Воєнні дії на території України, розпочаті у 2022 році, призвели до зростання обсягів місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету на 1,6%.

Місцеві органи самоврядування накопичують фінансові ресурси з метою виконання власних та делегованих повноважень. Доходи місцевих

бюджетів залежать від рівня економічного розвитку територій, обсягу закріплених доходів та цілей органів місцевого самоврядування. Структура доходів місцевих бюджетів України відображена на рис. 2.2.

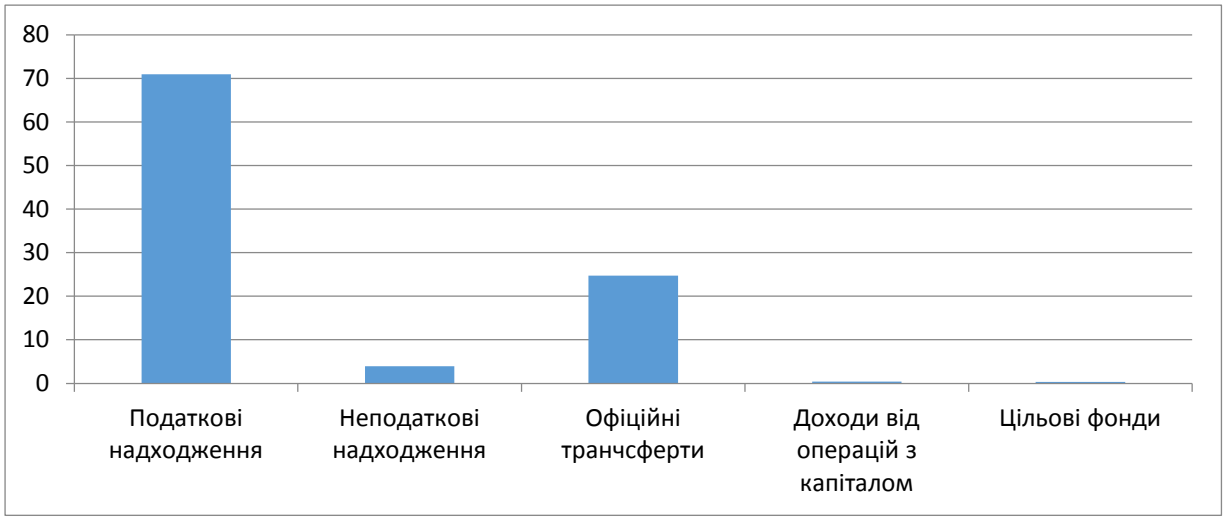

Рис. 2.2. Структура доходів місцевих бюджетів України у 2022 році, %

Джерело: [19]

У 2022 році доходи місцевих бюджетів України були сформовані у розмір 555,1 млрд. грн. У загальній структурі найбільша частка доходів припадає на податкові надходження, які формуються за рахунок місцевих податків і зборів та податку на доходи фізичних осіб. Найбільша частка у податкових надходженнях місцевих бюджетів припадає на податок з доходів фізичних осіб (далі – ПДФО). Аналітична інформація щодо обсягів надходжень зображена в таблиці 2.1..

Таблиця 2.1

Динаміка надходжень ПДФО у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України з 2017 по 2022 роки, %

Податок	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Абсолютне відхилення
Податок на доходи фізичних осіб	55,1	59,4	61,2	62,3	61,2	69,2	14
Надходження ПДФО і військового збору у доходах зведеного бюджету України,%	18,26	19,41	21,36	25,41	22,90	19,15	0,89

Джерело: складено автором на основі []

Надходження ПДФО у структурі зведеного бюджету України не має значного впливу на доходну спроможність країни. Однак на місцевому рівні цей загальнодержавний податок чинить значний вплив на формування бюджетів та виконання місцевими органами влади покладених на них функцій. Наявна статистична інформація демонструє зростання частки даного податку з 2017 по 2020 рік, загальний приріст складає 7,2%. Станом на 2021 рік спостерігається незначне зниження частки даного показника, проте вже у 2022 році він перевищує обсяги всіх попередніх періодів і становить 69,2% в загальному обсязі податкових надходжень місцевих бюджетів України. Основними причинами такого зростання є зміни обсягів закріплення даного податку за місцевими бюджетами з 60 до 64%.

Крім того, нарощення обсягів ПДФО у 2022 році має пряме відношення до зростання доходів військовослужбовців ЗСУ та співробітників безпекових відомств. Згідно до законодавства даним категоріям були встановлені доплати у розмірі 30 тис грн, а особам, що беруть безпосередню участь у бойових діях – додаткова вигода зростає до 100 тис відповідно до пропорційної участі в таких заходах.

У 2023 році базою оподаткування ПДФО має стати:

1. надходження від податкових агентів у розмірі 76,8%
2. надходження від доходів та інших грошових заохочень військовослужбовців, що сплачуються податковими агентами – 18,6%
3. виплати з доходів, відмінних від заробітної плати, сплачуються податковими агентами у розмірі 2,5%
4. доходи, що сплачуються у результаті річного декларування – 2,8%.

У 2023 році урядом планується зменшення надходжень від даного виду податку у зв’язку із зниженням ділової активності суб’єктів господарювання та необхідністю ліквідації наслідків збройної агресії на території України.

Військова агресія спричинила значний вплив на зниження частки ПДФО по галузям у 2022 році [22]:

- сфера торгівля – 2,8 %,

- промисловість – 2,8%,
- транспорт і зв'язок – 2,1
- будівельна сфера – 1,7,
- суб’єкти підприємництва – 0,4%,
- фінансова діяльність – 0,2%,
- інші види діяльності – 1,2.

Зважаючи на значну роль ПДФО у доходах місцевих бюджетів варто звернути увагу на частку, яка припадає на інші податки та збори, що впливають на доходну спроможність регіонів (див. рис. 2.3).

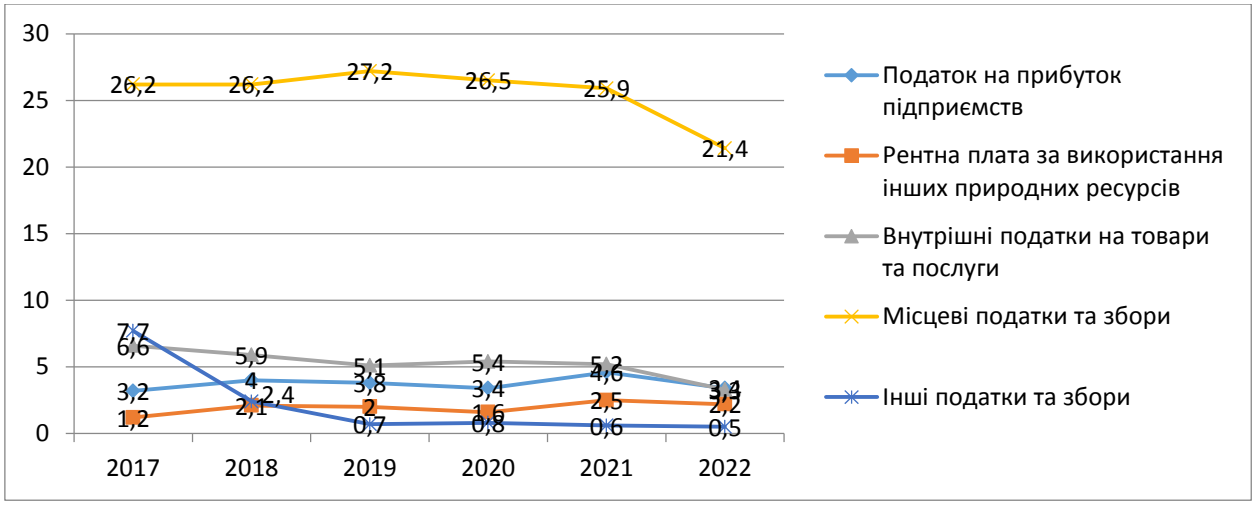

Рис.2.3. Динаміка окремих податків та зборів у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України, %

Джерело: [22]

Другим за обсягами джерелом формування доходів місцевих бюджетів України є місцеві податки та збори. З 2017 по 2021 роки частка місцевих податків коливалась в межах від 25,9 до 27,2, у 2021 році обсяг надходжень склав 25,9 % від загальних податкових надходжень. Зважаючи на досвід розвинених країн світу щодо формування системи місцевого оподаткування можна стверджувати, що місцеві податки є перспективним фіскальним інструментом на регіональному рівні. Динамка надходжень місцевих податків та зборів в Україні демонструє низьку фіскальну спроможність та незацікавленість місцевих органів влади у зростанні доходів.

Податок на прибуток підприємств, внутрішні податки на товари та послуги та рентна плата за використання інших природних ресурсів відіграють незначну роль у формування місцевих бюджетів. Обсяг місцевих податків і зборів у 3 – 4 рази перевищує розмір надходжень вище згаданих податків.

Зважаючи на структур доходної частини місцевих бюджетів України варто дослідити їх залежність від прямих міжбюджетних відносин з державним бюджетом, що проявляються у формі міжбюджетних трансфертів. Згідно законодавства, міжбюджетні трансферти в основному мають цільових характер використання або надаються для виконання делегованих повноважень. Співвідношення власних доходів місцевих бюджетів та офіційних бюджетних трансфертів відображено на рис. 2.4.

Співвідношення частки власних доходів та міжбюджетних трансфертів свідчить про зростання ролі власних доходів. Так, з 2018 по 2021 роки частка власних доходів зросла на 114.1 відсоткові пункти, тоді як обсяг міжбюджетних трансфертів скоротився з 2018 по 2020 роки на 138.8 відсоткових пунктів. Варто відзначити, що скорочення обсягів міжбюджетних трансферів здійснювалось швидшими темпами, ніж нарощення обсягів власних доходів місцевих бюджетів.

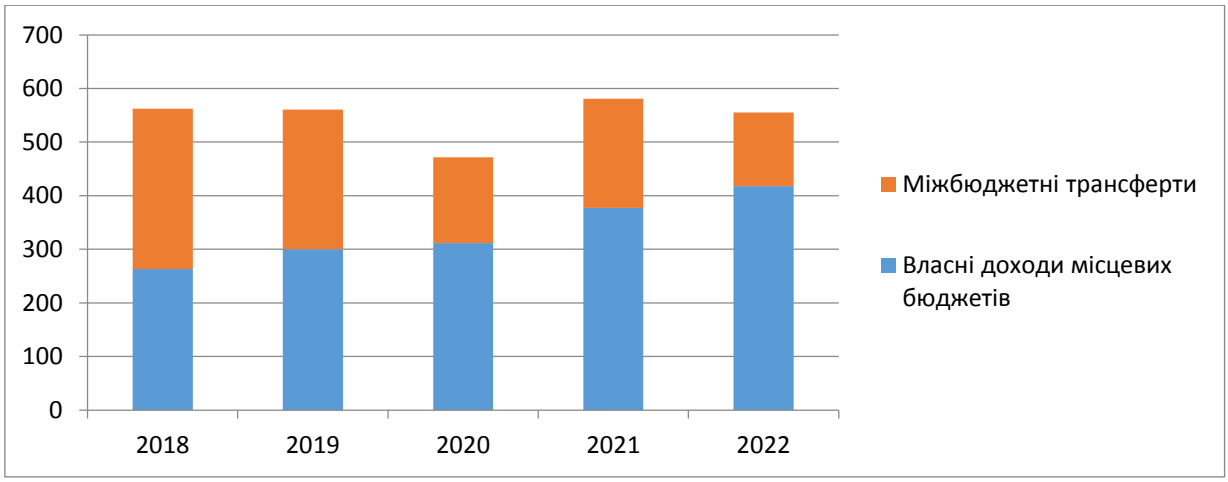

Рис. 2.4. Динаміка частки міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України, %

Джерело: [23]

Станом на 2021 рік відбувся значний приріст власних доходів місцевих бюджетів та міжбюджетних трансфертів. Обсяг власних доходів у порівнянні з попереднім періодом зріс на 66,2 пункти, міжбюджетні трансферти зросли на 43 відсоткові пункти. Військова агресія на території України кардинально вплинула на структуру доходів місцевих бюджетів у 2022 році. Власні надходження зросли за рахунок зростання частки податку на доходи фізичних осіб на 40,6 відсоткових пунктів у порівнянні з 2021 роком. Частка міжбюджетних трансфертів до місцевих бюджетів скоротилась на 66,2.пункти. Це викликано зниженням економічної активності країни та перерозподілу стратегічних напрямів бюджетних видатків.

У 2022 році горизонтальне вирівнювання було застосовано до 1438 бюджетів територіальних громад щодо перерозподілу податку на доходи фізичних осіб. Визначальними критеріями (факторами) стали: чисельність населення, кількість внутрішньо переміщених осіб, що знаходяться на обліку, надходження податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток, що зараховується до бюджетів місцевих органів самоврядування. З урахуванням вищевказаних параметрів розмір базової (реверсної) дотації на 2022 рік становив 3991,91 грн [25].

Розподіл міжбюджетних трансфертів може здійснюватися на рівні обласних, районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування. У переважній більшості випадків міжбюджетні трансферти розподіляються через обласні бюджети, що свідчить про відносну залежність даних бюджетів від обсягу субвенцій. Частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів різних рівнів відображена на рис. 2.5.

У загальному обсязі міжбюджетних трансфертів найбільшу питому вагу займає освітня субвенція. Відповідно до законодавства вона розподіляється на місцевому рівні для оплати праці працівників освітніх закладів (шкіл, ліцеїв та інше). У 2022 році розмір освітньої субвенції був зменшений на 10%, у грошовому вираженні дана сума сягає понад 10,8 млрд грн.

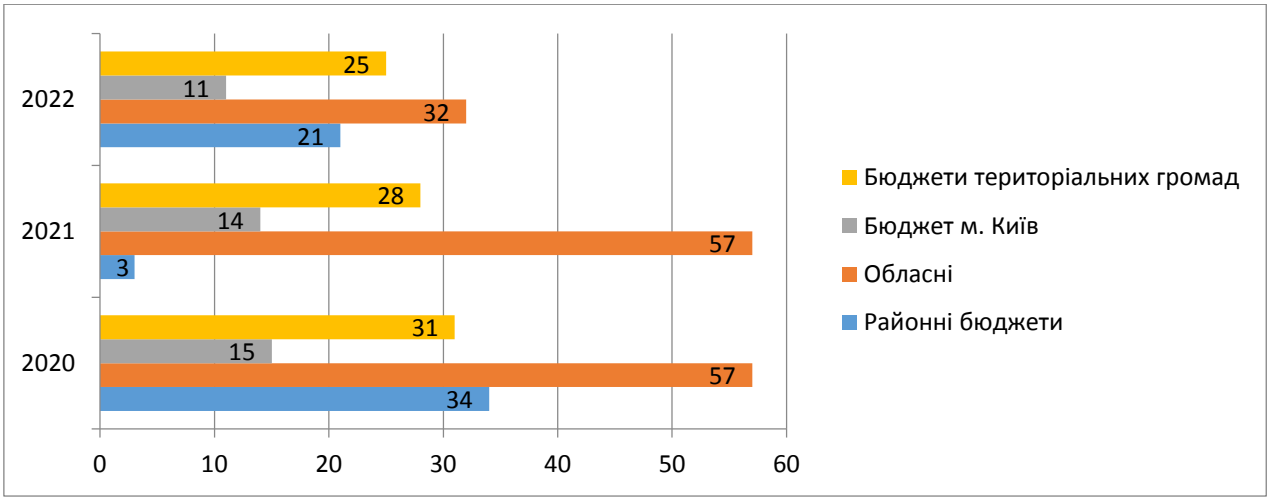

Рис. 2.5. Динаміка розподілу трансфертів з державного у місцеві бюджети з 2020 по 2022 роки, %

Джерело: [23]

З 2020 по 2022 рік спостерігається зниження обсягів офіційних міжбюджетних трансфертів, які розподіляються через районні бюджети. Найменша частка зафіксована у 2021 році, загальний обсяг трансфертів становив менше 5 %, що на 7 разів менше ніж у попередньому періоді. Перерозподіл трансфертів через обласні бюджети протягом 2020 та 2021 років здійснювався у обсязі 57% від загального обсягу. У 2022 році обсяг міжбюджетних трансфертів, що розподіляються через обласні бюджети, скоротився на 25%. Міжбюджетні трансферти, які розподіляються на рівні громад щорічно спадають: у 2021 році зниження частки трансфертів становило 3% у порівнянні з попереднім роком, станом на 2022 рік частка міжбюджетних трансфертів скоротилась на 3%.

У планових показниках 2023 року затверджено першочергові напрями перерозподілу міжбюджетних трансфертів:

-створення безпечних умов в закладах середньої освіти

- придбання шкільних автобусів;

- підтримка закладів з охорони здоров'я;

- забезпечення житлом наступних категорій населення: учасники АТО, ВПО, учасникам бойових дій та Революції гідності;

- населення, яке проживає на території спостереження;

- розвиток сімейних та інших форм виховання тощо [23].

Загалом, у 2023 році передбачено розподіл дотацій у розмірі 56625,7 млн грн., субвенції за загальним фондом державного бюджету України у сумі 97939 млн грн [24].

Ефективність бюджетної політики на регіональному рівні характеризують не лише джерела формування доходів, але й напрями їх використання відповідно до покладених функцій. Функції держави розподілені відповідно до функціонального призначення бюджетів різних рівнів зважаючи на пріоритетність та ступінь централізації. Видатки державного та місцевого бюджетів за галузями відображені на рис. 2.6.

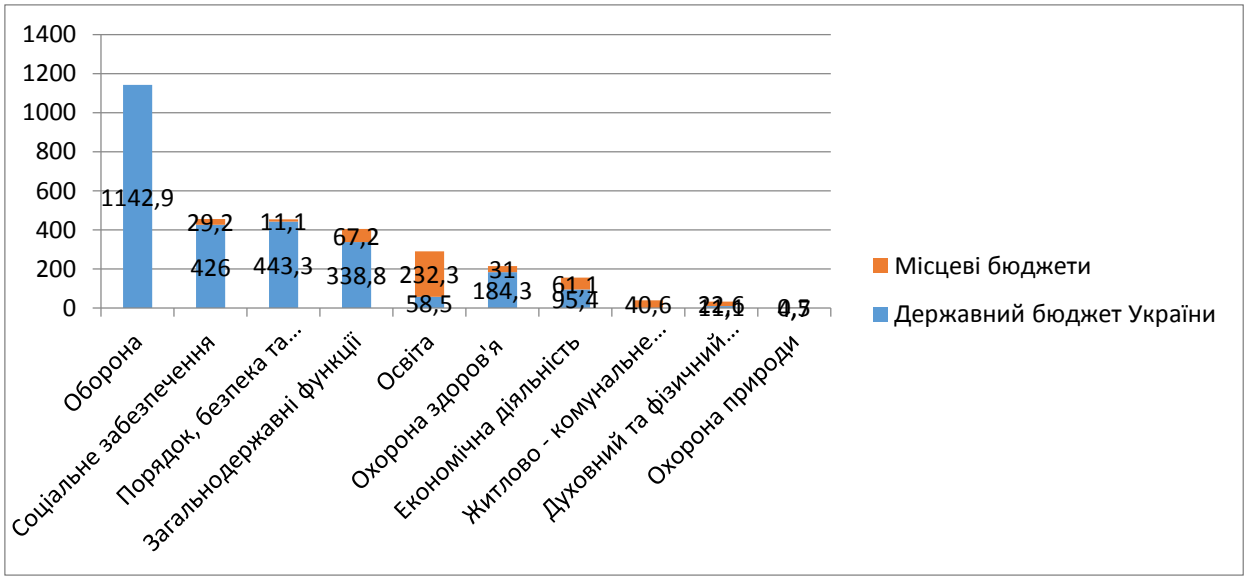

Рис.2.6. Основні статті видатків з державного та місцевих бюджетів у 2022 році, млрд. грн.

Джерело: [23, 28]

Фінансування потреб на оборону у повному обсязі покладено на державний бюджет. У 2022 році витрати на оборону становили 1142,9 млрд грн., і в майбутньому мають тенденції до зростання у зв'язку із військовим станом. У структурі видатків державного бюджету найбільша частка припадає на фінансування соціального забезпечення населення, порядок, безпеку та судову владу, загальнодержавні функції та охорону здоров'я.

Забезпечення порядку і безпеки за рахунок місцевих бюджетів у 2022 році у 40 разів менше у порівнянні з витратами державного бюджету України. У 2022 році фінансування потреб соціального забезпечення за рахунок місцевих бюджетів становило 29,2 млрд грн., що в 14.6 разів менше у порівнянні з витратами державного бюджету.

Найбільша частка видатків місцевих бюджетів України припадає на освіту, економічну діяльність, фінансування житлово - комунального господарства, фізичний та духовний розвиток. Така особливість розподілу фінансування функцій пов'язана із потребами, які виникають на місцевому рівні та здатністю місцевих органів самоврядування їх вчасно усувати.

Організація бюджетної політики на місцевому та державному рівнях передбачає наявність короткострокового бюджетного планування. Найбільш актуальним варіантом є виконання або перевиконання планових показників формування доходної та видаткової частин бюджету. Особливої ваги дане питання набуває у зв'язку із військовим станом, що створює перешкоди у процесів виконання запланованих бюджетних показників на рівні місцевих бюджетів України.

2.2. Аналіз виконання місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади

Війна на території країни створила складні економічні умови, які вплинули на виконання місцевих бюджетів у 2022 році. Однак, не зважаючи на це, органам місцевого самоврядування вдалось забезпечити виконання загальних фондів місцевих бюджетів. Доходи загального фонду відображені в таблиці 2.2.

За 2022 рік доходи загального фонду місцевих бюджетів становили 398,1 млрд грн, що на 13,1 % більше у порівнянні з попереднім періодом. Обсяг надходжень збільшився на 46,2 млрд грн.

Основним джерелом формування загального фонду місцевих бюджетів є

податок на доходи фізичних осіб. У 2022 році надходження за даним видом податку надійшли у розмірі 272,2 млрд грн. У порівнянні з 2021 році його обсяги зросли на 28,3%. Не зважаючи на позитивну динаміку варто відзначити, що податки, які сплачуються податковими агентами з доходів платників у вигляді заробітної плати, знизились на 6,9 млрд грн.

Таблиця 2.2

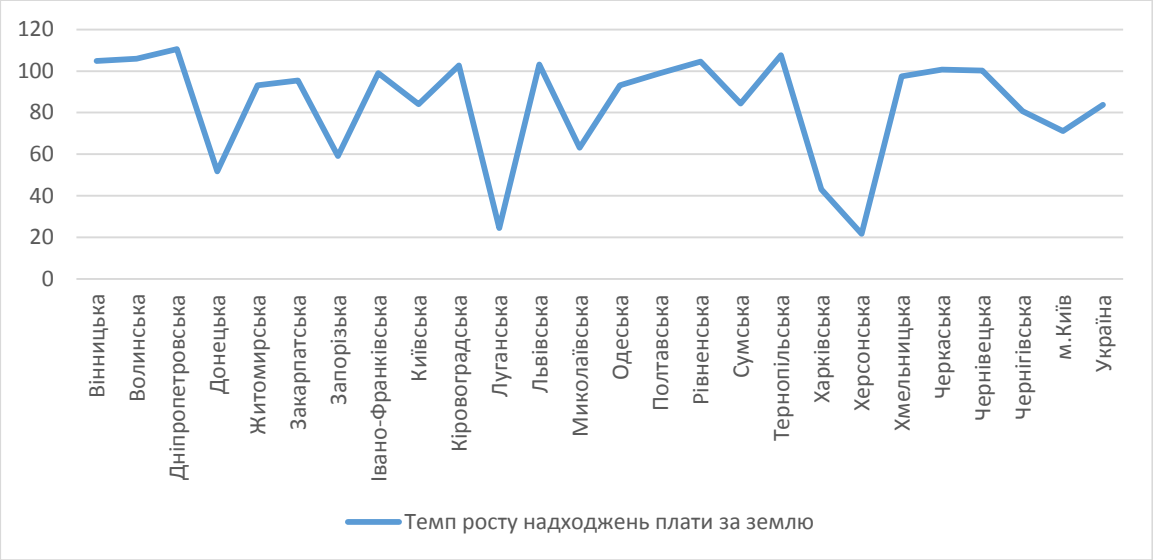
Динаміка показників загального фонду місцевих бюджетів без урахування офіційних трансфертів, млрд грн

Показник	Факт 2021	План 2022	Факт 2022	Відхилення			Питома вага, %
				Факт 2022 \факт 2021		Виконання %	
Всього доходи	351,9	394,4	398,1	46,2	113,1	100,9	100
ПДФО	212,2	259,1	272,2	60	128,3	105,1	68,4
Єдиний податок	46,2	49	47,2	1,0	102,1	96,3	11,8
Плата за землю	35,3	34,5	29,6	-5,7	83,8	85,7	7,4
Податок на майно	7,8	7,8	7,1	-0,7	91	91,4	1,8
Акцизний податок	17,8	15,8	13,1	-4,8	73,3	82,2	3,3
Плата за адміністративні послуги	3,6	3,4	3,3	-0,3	92,4	95,9	0,8
Податок на прибуток	15,8	12,5	12,2	-3,5	77,5	97,5	3,2
Інші	13,2	12,3	13,4	0,2	101,5	108,9	3,3

Джерело: складено автором на основі []

Єдиний податок у порівнянні з попереднім періодом забезпечив надходження на 2,1 відсотки більше, ніж у 2021 році. Така динаміка відбулась у зв’язку із змінами, що були внесені до податкового законодавства: підприємствам, які оподатковувались відповідно до загальної системи оподаткування мали право перейти на спрощену систему. Тобто замість 18 % податку на прибуток та ПДВ суб’єкти господарювання сплачували єдиний податок у розмірі 2%.

У 2022 році відбулось зниженні фактичних показників у порівнянні із плановими на суму 4,9 млрд грн. Така ситуація обумовлена відміною даного податку на окремих територіях, на яких ведуться воєнні дії. Порівнюючи фактичні втрати бюджетних надходжень у порівнянні з 2021 роком

спостерігається зниження доходності на 5,7 млрд грн.

рис. 2.7.Динаміка темпів приросту надходжень плати за землю за 2022 рік у відношенні до 2021,%

Джерело: [23]

Найнижчі обсяги надходжень спостерігаються в Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській та Херсонській областях. В цілому по Україні надходження скоротились на 16,2%. Зростання даного виду надходжень можна спрогнозувати після війни, оскільки пільгові умови оподаткування будуть діяти ще рік з дати, коли на території України будуть припинені бойові дії.

У 2022 році недоотримано податку на нерухоме майно на суму 0,7 млрд грн. Це спричинено змінами в податковому законодавстві, які діятимуть в Україні аналогічно до умов оподаткування земельним податком.

Розмір акцизного податку в наслідок застосування податкових пільг щодо оподаткування пального на період воєнного стану знизився на 26,7 % у

порівнянні з попереднім періодом. Втрати загального фонду місцевих бюджетів становили 4,8 млрд грн. Обсяг виконання річних затверджених

показників по акцизному податку на рівні місцевих бюджетів відображено на рисунку 2.7.

Рис.2.7. Виконання запланованих показників акцизного податку у структурі місцевих бюджетів у 2022 році, %

Джерело: [23]

Перевиконання планових показників з акцизного податку спостерігається в обмеженій кількості областей: Волинська область (+2,4), Рівненська область (+7,2%), Хмельницька область (+11,7%), Чернівецька область (+10,9%), місто Київ (+37,4%).

Виконання річних показників по податку на прибуток приватних підприємств у 2022 році по місцевих бюджетах України реалізовано на рівні 97,5%. Встановлення податкових пільг на період військового стану для підтримки підприємницької активності призвело до незначного падіння фактичних показників у порівнянні з плановими. У структурі більшої частини місцевих бюджетів України спостерігається перевиконання планових показників у зв'язку з релокацією виробничих потужностей у регіони, де не ведуться бойові дії. Критичне зниження показників

прослідковується на територіях, де ведуться бойові дії або ті, що на період 2022 року є окупованими.

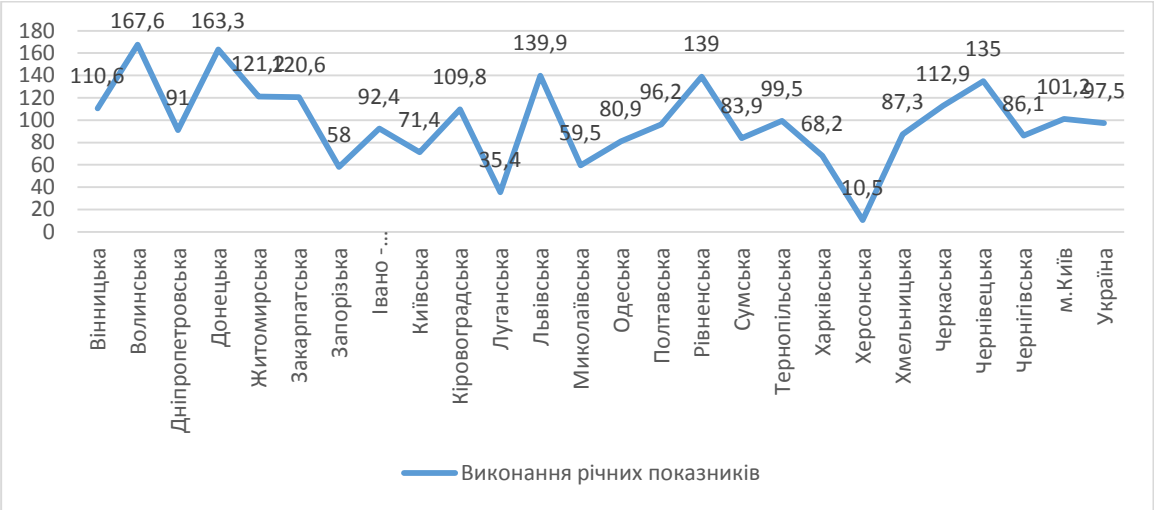

Рис. 2.8. Виконання річних показників податку на прибуток підприємств у структурі загального фонду місцевих бюджетів України у 2022 році, %

Джерело: [23]

Аналізуючи загальну ситуацію по зведених бюджетах України варто виділити такі, що не забезпечили приросту надходжень у порівнянні з попереднім періодом:

- Донецька область – зниження надходжень на 13,8%
- Запорізька область – зменшення надходжень на 16,3%
- Луганська область – недоотримання надходжень на 21,8%
- Харківська область – зниження на 10%
- Херсонська область – зменшення на 41,9%.

Разом з цим є ряд областей, по яким приріст загального фонду місцевих бюджетів перевищив 30%, зокрема це:

- Львівська область (приріст 43,2%);
- Волинська область (приріст 37,7%);
- Житомирська область (приріст 42%);
- Закарпатська область (приріст 41,9%);
- Хмельницька область (приріст 34,5%);

- Чернівецька область(приріст 33,9%);

- Івано – Франківська область (приріст 31,7%).

Таке зростання пояснюється значною часткою внутрішньо переміщених осіб, зосереджених на цих територіях та виробничих потужностей, що були переміщені з територіях, де ведуться бойові дії.

На основі проведеного аналізу доцільно провести розрахунок показників фінансової стійкості місцевих бюджетів України. Результати розрахунку відображені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Показники фінансової стійкості місцевих бюджетів України

Показник	9 місяців 2020 року	9 місяців 2021 року	9 місяців 2022 року	Абсолютне відхилення
Коефіцієнт концентрації власних та залучених коштів	0,64	0,68	0,74	0,1
Коефіцієнт дотаційної залежності місцевих бюджетів	0,36	0,32	0,26	-0,1
Коефіцієнт бюджетного покриття	0,69	0,77	0,97	0,28
Коефіцієнт децентралізації місцевих бюджетів	0,08	0,13	0,31	0,23

Джерело: розраховано автором на основі [27, 28]

Коефіцієнт концентрації власних та залучених доходів в структурі місцевих бюджетів України демонструє рівень самостійності органів місцевого самоврядування без урахування офіційних міжбюджетних трансфертів. Протягом досліджуваного періоду спостерігається позитивна динаміка даного показника, на кінець 2022 року його значення становило 0,74. З практичної точки зору результати розрахунків є достатніми, оскільки розраховане значення є максимально допустимим до нормативного, яке становить 0,8.Коефіцієнт бюджетного покриття

Залежність місцевих бюджетів від трансферів відображає їх відносну фінансову самостійність від централізованого фінансового розподілу. Станом на 2022 рік даний показник демонструє позитивну динаміку, однак частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів може зростати в умовах воєнного стану.

Коефіцієнт бюджетного покриття демонструє здатність органів місцевого самоврядування фінансувати власні повноваження без залучення коштів з бюджетів вищого рівня. За 9 місяців 2022 року коефіцієнт бюджетного покриття становить 0,97. Це свідчить про те, що органи місцевого самоврядування здатні покрити власні потреби за рахунок власних коштів.

Коефіцієнт дефіцитності місцевих бюджетів характеризує збалансованість бюджетних доходів та видатків. У 2022 році спостерігається негативна тенденція щодо даного показника. Така дефіцитність зумовлена військовими діями, проте профіцит місцевих бюджетів може свідчити про негативні тенденції: замороження капітальних видатків, замороження виплат із спеціальних фондів, заборгованість по заробітній платі, що відноситься до «захищених статей»[27].

На основі проведеного аналізу можна виділити наступні тенденцій формування та використання коштів на рівні місцевих органів самоврядування:

- Низька частка місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів. Такі тенденції зумовлені відносно низькою активністю органів місцевого самоврядування щодо розвитку фіскальних інструментів на місцевому рівні.

- Значна залежність доходів місцевих бюджетів від податку на доходи фізичних осіб. Варто відзначити, що розмір податку прямо залежить від рівня централізованого розподілу і частково є суперечливим з точки зору реформи бюджетної децентралізації.

- Низька частка неподаткових надходжень у структурі доходів, у тому числі адміністративних платежів. Потенціальним напрямом з точки зору бюджетоутворення є доходи, отримані від бюджетних установ за надані послуги.

- Зниження частки офіційних міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів можна вважати позитивним явищем. Це свідчить про те, органи місцевого самоврядування здатні самостійно фінансувати покладені на них повноваження.

В цілому для подальшого вдосконалення міжбюджетних відносин на регіональному рівні варто скористатись досвідом зарубіжних країн, які протягом тривалого часу вдосконалили існуючу систему місцевого оподаткування з визначеним фіскальним ефектом. Зростання фінансової спроможності органів місцевого самоврядування дозволить забезпечити умови для підвищення ефективності післявоєнного відновлення, прискорити економічний розвиток та відновити підприємницьку активність.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

3.1. Зарубіжний досвід фіскальної децентралізації та перспективи його імплементації в Україні

Організація оподаткування на рівні місцевих органів влади в різних країнах залежить від ряду факторів: форми бюджетного устрою, рівня централізації бюджетних коштів у процесі розподілу фінансових ресурсів, стратегічних напрямів розвитку країни. Зважаючи на структуру доходів місцевих бюджетів основну увагу варто приділити ролі місцевих податків у регіональній політиці України. Основні підходи розвинених країн світу до організації системи оподаткування на місцевому рівні відображені на рисунку 3.1.

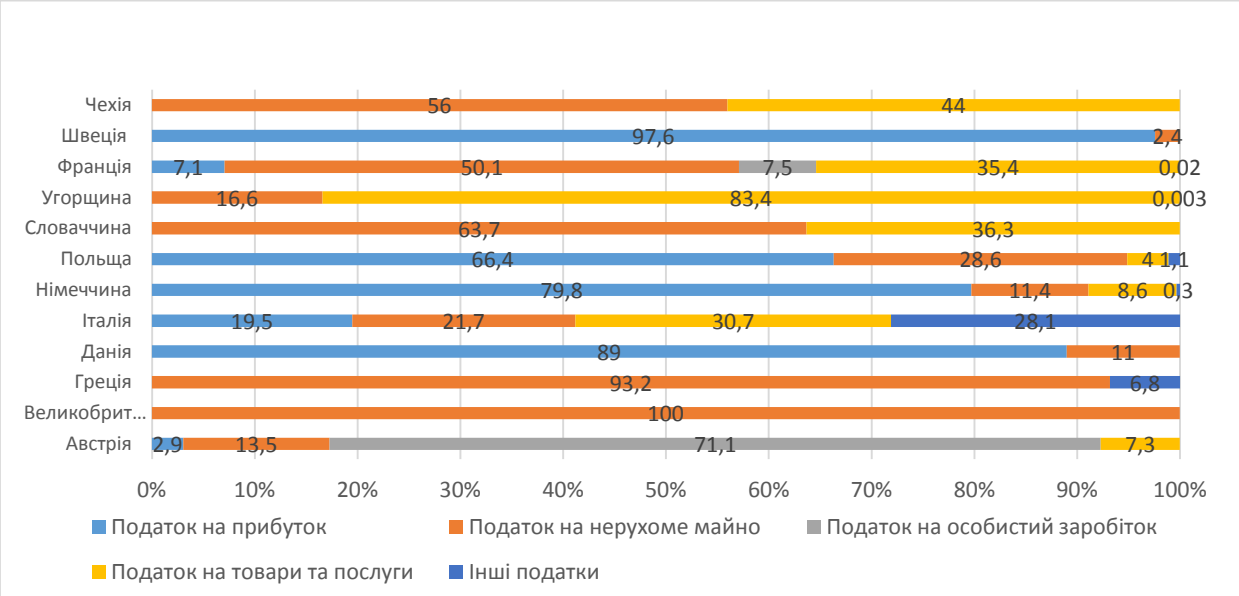

Рис. 3.1. Структура податкових надходжень місцевих податків країни ОЕСР у 2022 році, %

Джерело: [22]

Цікавим з точки зору унікальності є досвід Великобританії у формуванні доходної частини місцевих бюджетів. Вся маса податкових

платежів на місцевому рівні формується за рахунок майнового податку. Окрім Великобританії, значну роль у формуванні місцевих бюджетів майновий податок відіграв у таких країнах, як Греція – 93,2 %, Словаччина 63,7%, Чехія – 56%.

В країнах Європи з високим рівнем життя вирішальну роль відіграють прибуткові податки: Швеція – 97,6%, Данія – 89%. Дані країни характеризуються високим рівнем прибутковості (доходності) та гарантованим рівнем соціального забезпечення населення [30].

Всі місцеві податки в економічно розвинених країнах світу можна умовно поділити на чотири групи:

1. Власні місцеві податки, які встановлюються та сплачуються на території територіальної громади. До даної групи можуть відноситись як прямі, так і непрямі податки: податок на прибуток корпорацій, майнові, земельні, промислові, особисті прибуткові податки, місцеві акцизи, автомобілі та професії.

2. Надбавки до загальнодержавних податків, які у кінцевому підсумку залишаються у розпорядженні місцевих органів самоврядування.

3. Плата за послуги, які надаються місцевими органами влади: користування газопроводом, водою, електроенергією, каналізацією, засобами зв’язку тощо.

4. Економічні податки, які відображають політику місцевих органів самоврядування [31].

Враховуючи досвід країн з розвиненою ринковою економікою податки можна поділити на дві категорії: податки, які надходять до державних бюджетів та розподіляються на місцевому рівні та податки, що повністю залишаються на місцевому рівні. До першої категорії відносяться:

- загальнодержавний корпоративний податок Японії акумулюється до державного бюджету, а потім розподіляється на місцеві рівні.

- частина коштів від податку на додану вартість, майнового та прибуткового податку в Норвегії розподіляється між комунами;

- прибутковий та майновий податок у Швеції відносяться до загальнодержавних;

- доходи місцевих бюджетів Естонії формуються частково за рахунок частини загальнодержавних податків та дотацій з державного бюджету;

- прибутковий податок в Італії сплачується юридичними та фізичними особами, акумулюються на державному рівні та в повному обсязі розподіляються між місцевими бюджетами.

До другої категорії відносяться наступні податки:

1. до складу місцевих податків у Франції відносять: податок на сім'ю, туристичний збір, на землю, на професію, на продаж будівель, використання комунікацій тощо.

2. в Естонії до основних місцевих податків відносять: місцеві податки, кредити, орендна плата за використання муніципальної власності, доходи від продажу муніципальної власності.

3. базою для формування місцевих бюджетів Японії є наступні місцеві податки: підприємницький, корпоративний муніципальний та зрівнювальний.

4. місцевий прибутковий податок у Швеції є основою для формування місцевих бюджетів.

5. В Італії місцеві бюджети формуються за рахунок прибуткового податку та податку на рекламу, яка розміщена в громадських місцях. Розмір рекламного податку не однаковий, залежить від виду реклами та фінансового становища муніципалітету [36].

Досвід розвинених країн світу демонструє значний фіскальний потенціал майнового оподаткування. Запровадження в Україні майнового податку дав позитивний ефект, однак на практиці існує ряд перепон для його ефективного використання:

1. В структурі майнового податку наявні мало ефективні фіскальні елементи, зокрема: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та транспортний податок. На рівні органів місцевого самоврядування вони є малоефективними.

2. Відсутність зацікавленості органів влади у зростанні ставок податку на майно, відмінне від земельних ділянок.

3. Недостатня якість адміністрування майнового податку. Податкова ставка не враховує розташування майна, базою нарахування є не ринкова вартість майнового обєкта, а його площа.

Зважаючи на досвіт формування доходів місцевих бюджетів зарубіжних країн можна стверджувати, що лише обмежена кількість країн формує бюджетні ресурси за рахунок 1 – 3 податків. Преважна більшість держав використовує значно більшу кількість податкових надходжень: Австрія, Італія, Німеччина, Польща, Словаччина, Угорщина, Франція.

З точки зору структури місцевих бюджетів України особливої ваги набуває податок на доходи фізичних осіб. Зміна його статусу із загальнодержавного на місцевий дозволила б зберегти фіскальну спроможність регіонів. Так, Волохова І. пропонує три варіанти зарахування ПДФО до складу місцевих податків [22]:

1 варіант – переведення ПДФО до склад місцевих податків з використанням пропорційних ставок, на розмір яких мають впливати органи місцевого самоврядування. Це дозволить сформувати конкурентні переваги у територіальному напрямку щодо оподаткування ПДФО.

2 варіант – Ставку ПДФО можна розділити на загальнодержавну та місцеву. Частка доходів відповідно до загальнодержавної ставки перераховується до державного бюджету, доходи за місцевими ставками – до відповідних місцевих бюджетів. Даний варіант кардинально не здатний спричинити масштабні зміни, однак дозволить створити більший обсяг бюджетних повноважень відносно органів місцевого самоврядування. До негативних аспектів даного варіанту можна віднести труднощі, що можуть виникнути у зв’язку з адмініструванням даного податку.

3 варіант – використання попереднього механізму із застосуванням прогресивної шкали оподаткування на місцевому рівні. Це дозволить

зменшити залежність місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів та збільшить фінансову автономію місцевих органів самоврядування.

В умовах воєнного стану актуальним є питання введення податку на розкіш. Частина податку може бути акумульована за рахунок майнового податку, відмінного від земельної ділянки. Базою оподаткування має стати вартість об'єкта нерухомості залежно від територіального розташування майна, наявної інфраструктури, кількості об'єктів оподаткування у власності платника податку.

Не зважаючи на можливі зміни у сфері оподаткування, важливим напрямом ефективного регіонального розвитку в Україні є застосування комплексного підходу. До основних напрямів подальшого розвитку варто віднести [24, 25]:

- забезпечення постійного рівня економічного зростання на регіональному та державному рівнях, створення додаткових робочих місць, зниження податкових ставок оподаткування податку на доходи фізичних осіб по відношенню до незахищених верств населення. Для врівноваження доходів населення рекомендовано використовувати прогресивну шкалу оподаткування.

- відміна нецільових бюджетних трансфертів через механізм стягнення податку на доходи фізичних осіб з використанням довготривалих диференційованих податкових ставок.

- розширення повноважень місцевих органів самоврядування у сфері адміністрування податків.

Місцеві бюджети є ключовою ланкою бюджетної системи. Від ефективності організації регіональної фінансової політики залежить рівень життя населення та його соціальне забезпечення, ступінь інноваційно – інвестиційної активності підприємств, зростання рівня добробуту суспільства. Податки є одним з вагомих інструментів регулювання ринкової економіки. Їх розподіл в межах бюджетної системи дозволяє забезпечувати виконання бюджетних повноважень, впливаючи при цьому на соціально –

економічну сферу країни. Однак, не зважаючи на ефективність податків як інструменту перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, його використання без усієї сукупності інструментів фінансового механізму може негативно впливати на розвиток місцевих органів самоврядування.

У довоєнний період податки виконували одну з основних функцій – фіскальну. Такий підхід до організації бюджетно - -податкової політики, на нашу думку є хибним, оскільки податки не виконували стимулюючої функції, що відобразилось на темпах економічного зростання. В умовах сучасних реалій та необхідності пошуку додаткових джерел фінансування важливим напрямом подальшого розвитку України є пожвавлення інноваційно – інвестиційної активності регіонів. Регіональна інноваційно – інвестиційна політика повинна містити у своєму складі наступні елементи [40]:

1. підтримка інноваційної активності на рівні підприємств (виробничі, фінансові чи інші типи інноваційного розвитку)
2. фінансування інноваційних проєктів на рівні регіонів з використанням методів державно – приватного партнерства;
3. використання податкового стимулювання інноваційної активності на рівні регіону;
4. створення наукових осередків із залученням безпосередніх виробників продукції або послуг;
5. формування інноваційного конкурентного середовища.

Використання інноваційних підходів до організації бізнес – процесів здатне підвищити рівень економічної активності, яка є джерелом формування основного макроекономічного показника – ВВП. Забезпечення відповідного рівня регіонального розвитку дасть можливість органам місцевого самоврядування використовувати нові фіскальні інструменти – податки з економічної діяльності. Використання вищезазначених напрямів пожвавлення регіональної політики здатне забезпечити достатній рівень фінансової автономності місцевих бюджетів та їх подальший розвиток.

ВИСНОВКИ

В процесі проведеного дослідження було поглиблено теоретичні засади формування місцевих бюджетів у процесі децентралізації влади, що дало можливість дійти таких висновків:

1. Визначено, згідно чинного законодавства, що під місцевим бюджетом розуміють «бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план створення і використання фінансових ресурсів, що необхідні задля забезпечення повноважень, та функцій місцевого самоврядування». З ін. боку, його визначають як:

- складову бюджетної системи;

- основний інструмент реалізації загальнодержавних програм;

- джерело фінансування державних видатків;

- інструмент фінансового вирівнювання;

- головний інструмент місцевих фінансів і фінансова база місцевого самоврядування;

- фінансові плани територіальних формувань і джерело утримання і розвитку ОТГ.

Він складається із загального та спеціального фонду, в т.ч. у чинному законодавстві передбачено резервний фонд у разі потреби.

2. Обґрунтовано, що бюджетну децентралізацію необхідно розглядати як збільшення рівня джерел власних надходжень місцевих бюджетів та можливостей щодо фінансування бюджетних програм місцевого значення. А не як просте збільшення доходів або видатків місцевих бюджетів чи їх частки в зведеному бюджеті України. Вона дала можливість розширити повноваження органів місцевого самоврядування та отримати певний рівень

фінансової незалежності, що дало змогу збільшити власні надходження та збільшити доходну базу місцевих бюджетів.

Згідно чинного законодавства місцева влада окрім продовження надання громадських послуг на відповідному рівні взяла на себе додаткові обов'язки, такі як: забезпечення діяльності територіальної оборони; допомогу ЗСУ; підтримку релокованого бізнесу; допомогу внутрішньо переміщеним особам; підготовку укриттів тощо.

3. Проаналізовано, що ефективність бюджетної політики на регіональному рівні характеризують не лише джерела формування доходів, але і напрями їх використання згідно до покладених функцій. Слід зазначити, що в процесі проведеного аналізу виявлено, що у загальній структурі найбільша частка доходів припадає на податкові надходження, що формуються на основі місцевих податків та зборів та ПДФО. Найбільша частка у податкових надходженнях місцевих бюджетів припадає на податок з доходів фізичних осіб. Другим за обсягами джерелом формування доходів місцевих бюджетів України є місцеві податки та збори. З 2017 по 2021 роки частка місцевих податків коливалась в межах від 25,9 до 27,2, у 2021 році обсяг надходжень склав 25,9 % від загальних податкових надходжень. Щодо міжбюджетних трансфертів, то зауважимо, що починаючи із 2018 по 2021 рр частка власних доходів зросла на 114.1 відсоткові пункти, тоді як обсяг міжбюджетних трансфертів скоротився з 2018 по 2020 роки на 138.8 відсоткових пунктів. Варто відзначити, що скорочення обсягів міжбюджетних трансферів здійснювалось швидшими темпами, ніж нарощення обсягів власних доходів місцевих бюджетів.

В контексті видатків місцевих бюджетів зазначимо, що основні напрями фінансування це такі як: освіта, економічна діяльність, фінансування житлово - комунального господарства, фізичний та духовний розвиток тощо. Така особливість розподілу фінансування функцій пов'язана із потребами, які виникають на місцевому рівні та здатністю місцевих органів самоврядування їх вчасно усувати.

4. В процесі здійснення аналізу було виявлено, що виконання місцевих бюджетів здійснюється згідно чинного законодавства. Розрахунок фінансової стійкості місцевих бюджетів показав, що наразі вони є більш незалежними від державного бюджету. Зокрема, коефіцієнт концентрації власних та залучених доходів в структурі місцевих бюджетів України демонструє рівень самостійності органів місцевого самоврядування без урахування офіційних міжбюджетних трансфертів. Протягом досліджуваного періоду спостерігається позитивна динаміка даного показника, на кінець 2022 року його значення становило 0,74. З практичної точки зору результати розрахунків є достатніми, оскільки розраховане значення є максимально допустимим до нормативного, яке становить 0,8.Коефіцієнт бюджетного покриття. Коефіцієнт бюджетного покриття демонструє здатність органів місцевого самоврядування фінансувати власні повноваження без залучення коштів з бюджетів вищого рівня. Коефіцієнт дефіцитності місцевих бюджетів характеризує збалансованість бюджетних доходів та видатків. У 2022 році спостерігається негативна тенденція щодо даного показника. Така дефіцитність зумовлена військовими діями, проте профіцит місцевих бюджетів може свідчити про негативні тенденції: замороження капітальних видатків, замороження виплат із спеціальних фондів, заборгованість по заробітній платі, що відноситься до «захищених статей».

5. В результаті вивчення зарубіжного досвіду фіскальної децентралізації влади виявився досвід Великобританії у формуванні доходної частини місцевих бюджетів. Де вся маса податкових надходжень на місцевому рівні формується за рахунок майнового податку. Окрім Великобританії, значну роль у формуванні місцевих бюджетів майновий податок відіграв у таких країнах, як Греція – 93,2 %, Словаччина 63,7%, Чехія – 56%.

Разом з тим, в країнах Європи із високим рівнем життя вирішальну роль відіграють прибуткові податки: Швеція – 97,6%, Данія – 89%. Дані країни характеризуються високим рівнем прибутковості (доходності) та

гарантованим рівнем соціального забезпечення населення. В Італії місцеві бюджети формуються за рахунок прибуткового податку та податку на рекламу, яка розміщена в громадських місцях. Розмір рекламного податку не однаковий, залежить від виду реклами та фінансового становища муніципалітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 312 с.

2. Бюджетний кодекс України. Закон, Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text дата звернення 11.10.2023)

3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 20.10.2023)

4. Місцеві фінанси: підручник / за ред. д. екон. наук, проф. О.Б. Жихор, д. екон. наук, проф. О.П. Кириленко. Київ: УБС НБУ, 2015. 579 с.

5. Фінансові інструменти регіонального розвитку в Україні в умовах децентралізації: [монографія]/М.Д. Бедринець, М.О. Кужелєв, Т.А. Коляда та ін.; за загальною редакцією к.е.н., доцента М.Д. Бедринець. Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. 318 с.

6. Грубляк О. Основні вектори змін місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації та воєнного стану. *Галицький економічний вісник. Т.: ТНТУ, 2023. Том 80. № 1.* С. 59-67. (Фінанси, банківська справа та страхування).

7. Пилипенко Я. Формування та виконання місцевих бюджетів в умовах війни. *Економіка та суспільство. Випуск 54. 2023*

8. Горбайчук Л. Правові засади забезпечення дохідної частини місцевого бюджету в умовах децентралізації влади. Дисерт. Досл. 2022. 251 с.

9. Гургула Т. В. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. 2017. Вип. 1(7).* с. 132–135.

10. Фатюха Н. Г., Тертиця О. А. Сучасний стан та перспективи розвитку бюджетів в умовах децентралізації. *Ефективна економіка. 2020. № 11*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/64.pdf (дата звернення 23.10.2023)

11. Процес децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10.10.2023. Офіційний сайт децентралізації. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/506/10.10.2023.pdf

12. Кирилюк І. М., Борщ В. В. Поняття, суб'єкти, цілі, завдання та принципи децентралізації державної влади. Економіка та суспільство. 2021. №25. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-77

13. Проць Н., Руденко А. Формування та використання коштів бюджетів територіальних громад. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2, 2022. с. 46–55.

14. Закон України "Про соціальні послуги"2671-VIII, від 17.01.2019, підстава - 2193-IX. URL: https://rada.gov.ua(дата звернення 23.10.2023)

15. Макогон В. Д. Напрями розвитку системи міжбюджетних відносин в умовах децентралізації. Економічний вісник університету | Випуск № 53.2022. С. 117-123

16. Постанова «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» № 252 від 11 березня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text

17. Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: https://openbudget.gov.ua/

18. Децентралізація в Україні – офіційний сайт. URL: https://decentralization.gov.ua/

19. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. *Шведсько-український Проект «Підтримка децентралізації в Україні».* URL: https://decentralization.gov.ua/news/16105

20. Маляревський Є.В. Наповнення бюджетів розвитку громад в умовах сповільнення приросту доходів місцевих бюджетів. *Національний*

інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-11/budzhety-rozvytku-gromad_maliarevskyi_29112021.pdf

21. Довідка щодо виконання загального фонду місцевих бюджетів на 2022 рік. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82_%D0%B7%D0%B0_2022_%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf

22. Волохова І. С. Формування доходів бюджетів за рахунок податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Трансформаційна економіка*. 2023. №3. URL: https://www.transformations.in.ua/index.php/journal/article/download/25/26

23. Фугело П.М. Сучасний стан організації міжбюджетних відносин в Україні. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2023. №1 (38). URL: https://journals.pdu.khmelnitskiy.ua/index.php/podilian_bulletin/article/view/159/135

24. Польова О.Л. Міжбюджетні відносини як інструмент механізму розвитку територіальних громад. Економіка та суспільство. 2022. No 39.

25. Аналіз вирівнювання доходної спроможності місцевих бюджетів в умовах воєнного стану: сучасний стан та оціню-вання нових підходів. URL: https://decentralization.gov.ua/

26. Сенищ П.М., Фугело П.М. Фінансово-бюджетна підтримка соціально-економічного розвитку територіальних гро-мад в умовах війни. Економіка та суспільство. 2022. No 39.

27. Ватаманюк – Зелінська У.З., Штундер І.М., Гаврилюк С.О. Тенденцій формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Інноваційна економіка. 2022. №4. URL: https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://inneco.org/index.php/innecoua/article/viewFile/976/1089

28. Онищук І. Аналіз виконання державного та місцевих бюджетів за 9 місяців 2022 року. Шведсько-Український Проект «Підтримка децентралізації в Україні», SALAR International. 2022. URL: https://decentralization.gov.ua/en/news/15748

29. Ватаманюк-Зелінська У. З., Беднарчук В. В., Млінцова А. О. Фінансування потреб оборонної сфери в Україні. Інноваційна економіка. 2020. No 7-8. С. 22-27. URL: http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/670/739

30. Бачо Р.Й., Потокі Г.Ф., Иллар Е.Й. Зарубіжний досвід становлення системи місцевого оподаткування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. Випуск 33. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/33_1_2020ua/4.pdf

31. Сошка Н.В. Суперечності та перспективи розвитку системи місцевого оподаткування в Україні. Ефективна економіка. 2018. No 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=783

32. Бачо Р., Пойда – Новик Н., Потокі Г. Перспективні напрями реформування системи місцевого оподаткування України. Економіка та суспільство. 2021. №30. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/606/580

33. Сощук Д. Недоліки та напрямки вдосконалення системи місцевого оподаткування в Україні. URL: http://naub.oa.edu.ua/2014/nedoliky-ta-napryamy-vdoskonalennya-systemymistsevoho-opodatkuvannya-v-ukrajini/

34. Frick S.A., Rodríguez-Pose A., Wong, M.D. Toward Economically Dynamic Special Economic Zones in Emerging Countries. Economic Geography. 2019. Vol. 95. Is. 1. P. 30–64.

35. Організаційно-економічні аспекти розвитку підприємницьких структур в Україні та світі: моногр. / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. Гринько. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2022. 400 с.

36. Канєва Т.В., Карпенко М.Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку території. Проблеми економіки. 2023. Т. 55. Вип. 1. С. 185–191.

37. Мельник А. Підвищення конкурентоспроможності територіальних громад в умовах реалізації нової регіональної політики України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. No 1. С. 21–36. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2019.01.021

38. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / наук. Ред Сторонянська І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України», 2022. 70 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

39. Шило Ж. Реформування податкової системи України: проблеми та перспективи. Вісник НУВГП. 2023. № 1. С. 247-258.

40. Рогозян Ю. інноваційна траєкторія розвитку регіональної економіки як стратегічного фактору відновлення територій в умовах війни. Економіка та суспільство. 2023. № 47. URL: file:///C:/Users/%D0%92%D0%B8%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F/Downloads/2091-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2014-1-10-20230213.pdf